

Katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Speciální pedagogika

Studijní obor: Speciální pedagogika pro vychovatele

Pěstounská péče u dětí z dětských domovů Foster Care for Children From Children's Homes

Bakalářská práce: 09-FP-KSS-1033

Autor:

Michaela MAŠATOVÁ

Podpis:

.....

Vedoucí práce: PhDr., Mgr. Zdeňka Michalová, Ph.D.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
69	10	0	17	31	1

V Liberci dne: 04.04.2012

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Michaela Mašatová

adresa: Mimoňská 283, 471 27 Stráž pod Ralskem

studijní obor (kombinace): Speciální pedagogika pro vychovatele

Název BP: **Pěstounská péče u dětí z dětských domovů**

Název BP v angličtině: **Foster Care for Children From Children's Homes**

Vedoucí práce: PhDr. Zdeňka Michalová, Ph.D.

Konzultant:

Termín odevzdání: 15.04.2010

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 20.03.2009

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): _____

Datum: _____

Podpis: _____

Název BP: PĚSTOUNSKÁ PÉČE U DĚTÍ Z DĚTSKÝCH DOMOVŮ

Vedoucí práce: PhDr. Zdeňka Michalová, Ph.D.

Podpis:.....

Cíl: Cílem je zjistit, jak se daří dětskému domovu pěstounskou péčí u dětí s ústavní výchovou realizovat. Zjistit, jaké faktory v ústavních zařízeních ovlivňují neúspěšnost realizace pěstounské péče.

Požadavky:

1. Studium odborné literatury.
2. Formulace teoretických východisek.
3. Sestavení plánu výzkumu.
4. Tvorba výzkumného vzorku a výzkumné techniky.
5. Sběr, analýza a interpretace dat.
6. Doporučení do praxe.

Metody: Nestandardizovaný dotazník, pozorování, rozhovor, studium spisové dokumentace.

Literatura:

HOLUB, Milan. NOVÁ, Hana a HYKLOVÁ, Jana: Zákon o rodině: komentář a předpisy související. Praha: Linde, 2005. 748 s. ISBN 80-7201-517-6.

MATĚJČEK, Zdeněk a kolektiv: Náhradní rodinná péče. Praha: Portál, 1999. 183 s. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Zdeněk a kolektiv: Osvojení a pěstounská péče. Praha. Portál, 2002. 152 s. ISBN 80-7178-673-3.

VÁGNEROVÁ, Marie: Psychopatologie pro pomáhající profese. 3. vyd. Praha: Portál, 2004. 872 s. ISBN 80-7178-802-3.

VOCILKA, Miroslav: Dětské domovy v České republice. 1. vyd. Praha: AULA, 1999. 268 s. ISBN 80-902667-6-2.

Čestné prohlášení

Název práce:	Pěstounská péče u dětí z dětských domovů
Jméno a příjmení	Michaela Mašatová
autora:	
Osobní číslo:	P07000949

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložila elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedla jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 04.04.2012

Michaela Mašatová

Poděkování

Ráda bych touto formou poděkovala PhDr., Mgr. Zdeňce Michalové, Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce a za odbornou pomoc při jejím vypracování.

Název bakalářské práce: Pěstounská péče u dětí z dětských domovů

Název bakalářské práce: Foster Care for Children From Children's Homes

Jméno a příjmení autora: Michaela Mašatová

Akademický rok odevzdání bakalářské práce: 2011/2012

Vedoucí bakalářské práce: PhDr., Mgr. Zdeňka Michalová, Ph.D.

Anotace:

Bakalářská práce se zabývala náhradní rodinnou péčí, zejména péčí pěstounskou. Cílem bylo zjistit, jak se daří pěstounskou péčí v ústavních zařízeních realizovat. Práce byla zaměřena na názory dětí na danou problematiku. Bakalářská práce byla rozdělena na dvě části, a to část teoretickou a empirickou. Teoretická část se zabývala základními pojmy v oblasti náhradní rodinné péče, historií ústavní výchovy a legislativním opatřením v této oblasti. Další část teoretické části byla zaměřena na zvláštnosti psychického vývoje u dětí s nařízenou ústavní výchovou.

Praktická část zjišťovala, jak se daří ve školských ústavních zařízeních pěstounskou péčí realizovat. Dále práce mapovala metodou nestandardizovaného dotazníku názory dětí na problematiku pěstounské péče. V závěru práce byly definovány faktory, které ovlivňují neúspěšnost realizace pěstounské péče v dětských domovech.

Zjištěné poznatky ukázaly na problematiku realizace pěstounské péče ve školské ústavní praxi.

Klíčová slova: náhradní rodinná péče, pěstounská péče, dětský domov, psychická deprivace, legislativní opatření, ústavní péče, rodina

Thesis title: Foster Care for Children From Children's Homes

Name and surname: Michaela Mašatová

Academic year of submission: 2011/2012

Thesis supervisor: PhDr., Mgr. Zdeňka Michalová, Ph.D.

Abstract:

This bachelor thesis focuses on substitutional family care, mainly on foster care.

The goal was to detect how the foster care is being executed in institutional systems. The thesis focused on children's opinions of this issue.

The bachelor thesis is divided into two parts, theoretical part and empiric part. The theoretical part deals with basic concepts in the foster care area, the history of institutional education and the legislative provision in this area. Next section of the theoretical part deals with oddness of children's psychological development where the institutional upbringing has been ordered.

The practical part detected how the foster care is being implemented in school institutions. It also, by using non-standard questionnaire, mapped out children's opinion regarding foster care issue.

In the closure of the thesis, all factors that influence the unsuccessfulness of implementation of the foster care in each creche, has been defined.

Detected pieces of knowledge showed the issue of implementation of the foster care in institutional practices.

Key words: substitutional family care, foster care, creche, psychological depresses, legislative provision, institutional upbringing, family

Obsah

1. Úvod.....	10
2. Teoretická část.....	12
2.1 Formy náhradní rodinné péče	12
2.1.1 Osvojení (adopce)	13
2.1.2 Pěstounská péče	14
2.2 Náhradní ústavní výchova	19
2.2.1 Dětské domovy	19
2.3 Legislativní opatření	20
2.3.1 Úmluva o právech dítěte	20
2.3.2 Zákon o rodině	21
2.3.3 Zákon o sociálně právní ochraně dětí	22
2.3.4 Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních	23
2.4 Historie ústavní péče	24
2.4.1 Historie pěstounské péče.....	25
2.5 Zvláštnosti psychického vývoje dětí v dětských domovech.....	26
2.5.1 Typy deprivace.....	26
2.5.2 Psychická deprivace.....	30
2.5.3 Citová vazba (attachment)	31
2.6 Charakteristika dětí v dětském domově.....	32
2.6.1 Charakteristika Dětského domova Jablonné v Podještědí	35
2.7 Závěr teoretické části	37
3. Praktická část	39
3. 1 Cíle a předpoklady.....	39
3.2 Použité metody práce.....	40
3.2.1 Nestandardizovaný dotazník	40

3.2.2 Studium archivní dokumentace.....	41
3.3 Charakteristika zkoumaného vzorku a pilotní ověření	42
3. 4 Vyhodnocení.....	43
3.4.1 Vyhodnocení nestandardizovaného dotazníku.....	43
3.4.2 Vyhodnocení studia archivní dokumentace	56
3.4.3 Vyhodnocení předpokladů	59
4. Závěr	63
5. Doporučení do praxe.....	67

1. Úvod

Do července roku 2010 jsem byla zaměstnána jako sociální pracovnice na městském úřadu. Moji agendou byl příspěvek na péči. Tato práce zahrnovala nejenom administrativu, ale především práci v terénu mezi lidmi, za nimiž jsem docházela na sociální šetření. Jelikož jsem se setkávala s lidmi převážně staršími a zdravotně handicapovanými, pro svou studijní praxi jsem zvolila získávání zkušeností mezi mladšími lidmi a docházela jsem do dětského domova. Snažila jsem se co nejvíce poznat chod dětského domova nejen ze strany personálu, ale i z pohledu dětí. Témat k zamyšlení bylo více než dost, proto se bakalářská práce zabývá problematikou pěstounské péče.

Domov a blízká rodina je jedna z nejdůležitějších hodnot v našem životě, a přesto mezi námi žijí děti, které z různých důvodů žijí mimo rodinu. Příběhy jsou velmi smutné a pro děti traumatizující. Nejideálnější je, když je dítě umístěno do nové rodiny formou adopce a pěstounské péče. Bohužel se ale většina dětí ocitá v dětských domovech. V současné době probíhá proces transformace a sjednocení systému péče o ohrožené děti, jehož jedním z cílů je snížení počtu dětí v dětských domovech a vytvoření preventivních služeb, které by v praxi pomohly řešit tíživé situace dětí v rodinách, které se ocitají z různých důvodů v krizových situacích. Tématem bakalářské práce je náhradní rodinná péče, zejména pak péče pěstounská. Práce je zaměřena na realizaci pěstounské péče v ústavních zařízeních, na její možná úskalí a názory samotných dětských klientů na danou problematiku.

Teoretická část se zabývá vysvětlením pojmů, které zahrnují oblast ústavní výchovy, legislativy, historie ústavní výchovy, ale nezapomíná ani na zvláštnosti psychického vývoje dětí, které vyrůstají v dětských domovech.

Praktická část je zaměřena na průzkumové šetření v dětských domovech severočeského regionu. Cíle práce jsou dva: zjistit, jak se daří dětskému domovu pěstounskou péčí u dětí s nařízenou ústavní výchovou realizovat a jaké faktory v ústavních zařízeních ovlivňují neúspěšnost realizace pěstounské péče. Současně lze průzkumové šetření považovat za sondu do života dětí umístěných v dětském domově. Mezi hlavní metody, které byly v bakalářské práci použity, patří pozorování, rozhovor

s dětmi a zaměstnanci zařízení, nestandardizovaný dotazník a studium spisové dokumentace. Analýzou sebraných dat bude přiblížena podstata případné neúspěšnosti realizace pěstounské péče.

2. Teoretická část

2.1 Formy náhradní rodinné péče

Pojem „náhradní rodinná péče“ (dále jen NRP) je někdy užíván jako pojem náhradní výchova. Oba pojmy se týkají výchovy dětí mimo vlastní rodinu. Formy NRP jsou legislativně upraveny v Zákoně o rodině č. 94/1963 Sb.

Matějček (1992) rozděluje náhradní rodinnou péči na:

1. Osvojení,
2. Pěstounskou péči individuální,
3. Pěstounskou péči ve zvláštním zařízení – rodinná skupina,
4. Pěstounskou péči ve zvláštním zařízení – dětská vesnička,
5. Dětské městečko,
6. Dětské domovy rodinného typu,
7. Kojenecké ústavy a dětské domovy klasického typu.

Frinta a Melicharová (2008, s. 27) rozlišují druhy náhradní péče o dítě takto:

1. Osvojení,
2. Pěstounství,
3. Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby,
4. Ústavní výchova.

Bubleová (2011, s. 37 - 39) uvádí, že náhradní výchova je uskutečňována formou:

- a) náhradní rodinné péče- svěření do péče fyzické osoby (tzv. péče jiné osoby, péče osvojitele, pěstounská péče, péče poručníka)
- b) ústavní péče- svěření do péče zařízení.

Formy NRP dělí následovně:

1. nezprostředkovaná náhradní rodinná péče (příbuzenská péče a péče blízkých osob)

- a) péče jiné fyzické osoby než rodiče (§ 45 zákona o rodině)
- b) osvojení (adopce)
- c) poručenství s péčí
- d) pěstounská péče

2. zprostředkovaná náhradní rodinná péče

písm. b+c+d

3. instituty k ochraně zájmů a zastupování dítěte

- a) poručník
- b) opatrovník

Systém moderního modelu profesionální NRP a terapeutického rodičovství ve světě (UK, USA, Kanada, Francie, Nizozemí... etc.) x ČR

- vychází z poznání o nezbytnosti rané citové vazby (attachmentu) pro vývoj dítěte,
- soustředí se na rodinný typ péče,
- náhradní rodiny (pěstounské i adoptivní) jsou ze zákona kvalifikovaně vybírány, připraveny, vycvičeny na specializovaných odborných pracovištích,
- po umístění potřebného dítěte do vhodné rodiny je rodina ze zákona odborně provázena a péče podléhá pravidelné kontrole, za kterou je odpovědné specializované pracoviště,
- pěstouni jsou odměňováni za péči o děti a jsou odpovědní za kvalitu péče (Vrtbovská 2010).

Vzhledem ke stanovenému cíli bakalářské práce se dále blíže budeme věnovat jen některým formám NRP, a to osvojení a pěstounské péči.

2.1.1 Osvojení (adopce)

Jak uvádí Matějček (1999), právní vymezení nacházíme v Zákonu č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. Při osvojení přijímají manželé či jednotlivci opuštěné dítě za vlastní a mají k němu stejná práva i povinnosti, jako by byli jeho rodiči. Vztah mezi dítětem a příbuznými osvojitelů je tedy příbuzenský. Osvojit lze pouze dítě nezletilé. O osvojení rozhoduje soud. Před rozhodnutím soudu žije dítě v rodině zájemce tři měsíce.

Zákon rozlišuje dva druhy adopce:

1. „*Zrušitelná*“ *adopce*, tj. adopce prvního stupně (prosté osvojení), je péče, kdy práva a povinnosti rodičů přecházejí na osvojitele, ale v rodném listu dítěte zůstávají uvedeni původní rodiče dítěte. Prosté osvojení lze zrušit.
2. „*Nezrušitelná*“ *adopce*, tj. adopce druhého stupně, je v praxi častěji využívána a od prosté adopce se liší tím, že osvojitelé jsou zapsáni do rodného listu dítěte namísto rodičů. Takto osvojit lze dítě starší jednoho roku. Toto osvojení nelze zrušit. O osvojení rozhoduje soud.

Osvojení je považováno za nejdokonalejší formu náhradní rodinné péče. Osvojitelé jsou často motivováni především snahou o doplnění své rodiny, a proto i jejich nároky bývají zpravidla vyšší. Prání, převzít do péče dítě co nejlepší, nemůže být vždy uspokojeno, takže od podání žádosti do převzetí dítěte uplyne často několik let.

2.1.2 Pěstounská péče

Jak uvádí Matějček (2002), pěstounská péče je formou náhradní rodinné péče, která je určena pro děti, u kterých nelze zajistit řádnou výchovu osvojením a kdy ústavní péče není vhodná. Jedná se o děti:

- jejichž výchovu rodiče nemohou dlouhodobě řádně zabezpečit vzhledem ke svému tělesnému, duševnímu či morálnímu stavu,
- jejichž rodiče nežijí,
- jejichž opatrovník ustanovený soudem nemá povinnost osobně zabezpečovat péči o dítě.

„Pěstounská péče je svazek volnější, stát přispívá pěstounům na jeho výchovu, vlastní rodiče neztrácejí všechna práva a povinnosti“ (Matějček 2002, s. 19).

Pěstouni mají právo rozhodovat o běžných věcech dítěte. O svěřeni dítěte do pěstounské péče rozhoduje soud. V případě svěřeni dítěte do této péče není zásadně vyloučen styk původních rodičů s dítětem. Rozhodování o nejdůležitějších otázkách

zůstává vyhrazeno pokrevním rodičům, pokud nejsou zbaveni rodičovských práv. Pěstoun tedy není zákonným zástupcem dítěte.

Je-li dítě svěřeno do pěstounské péče ve věku, kdy je schopno posoudit její obsah, má být zajištěno také jeho vyjádření. V praxi se uplatňují dva typy pěstounské péče: individuální a skupinová. Individuální péče probíhá v běžném rodinném prostředí, skupinová v tzv. zvláštních zařízeních pro výkon pěstounské péče nebo v SOS dětských vesničkách.

Do roku 1993 se počet dětí svěřených ročně do pěstounské péče pohyboval kolem 700, v roce 1994 klesl na necelých 400 dětí. Roční počty žadatelů se pohybují mezi 400 – 500. Celkový počet dětí v pěstounské péči jen pomalu vzrůstá. Je to dáno mimo jiné tím, že každý rok řada pěstounských péčí zaniká, v naprosté většině, zletilostí dítěte (85 – 90 %). Většina dětí však i po dovršení zletilosti zůstává v náhradní rodině až do svého sociálního osamostatnění.

Počet pěstounských péčí zrušených na základě soudního rozhodnutí se pohybuje kolem 10 %. V pozadí těchto neúspěchů stojí většinou nesprávné stanovení celkové diagnózy a nesprávný odhad vývojové prognózy dítěte či nesprávná volba typu náhradní péče nebo konkrétních pěstounů, přecenění schopnosti pěstounů apod. (Matějček, Z., 1999, s. 35 – 38).

Níže uvedená tabulka Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV) (statistická ročenka 2006-2010) uvádí celkový počet dětí umístěných v náhradní rodinné péči a počet zaniklých NRP (MPSV 2006-2010, s. 101-169).

Tabulka č. 1 – **Zánik NRP**

		Zánik NRP			
Rok	Počet dětí v NRP (k 31.12.)	Na návrh pěstouna	Na návrh OSPOD	Zletilostí	Jinak
2006	7 149	58	29	615	163
2007	7 583	82	35	693	226
2008	8 159	84	43	686	216
2009	13 413	131	62	1067	643
2010	14 618	185	118	1080	698

Pro děti, které jsou určeny pro náhradní rodinnou péči, se nejprve hledá vhodná rodina z řad žadatelů v rámci kraje dítěte. Pokud se zde rodinu nepodaří vyhledat, putuje spis do evidence Ministerstva práce a sociálních věcí, a tím je dítě zařazeno do celorepublikové evidence.

Pokud je rodina schválena jako vhodná pro konkrétní dítě, vydá sociální pracovník příslušného úřadu rozhodnutí o předpěstounské péči a žadatelé se mohou nejprve na úřadě podrobně seznámit s dokumentací dítěte a poté mohou s dítětem v ústavním zařízení navázat kontakt. Dále se postupuje velice individuálně. Malé děti si mohou noví rodiče do své péče převzít hned při první návštěvě, u starších dětí předchází úplnému odchodu dítěte několik návštěv žadatelů v zařízení, případně návštěva dítěte v rodině.

Škoviera (2007, s. 132) vysvětluje, co znamená pojem profesionální náhradní rodič.

„Právní status: Zaměstnanecký poměr. Biologičtí rodiče jsou v obdobné situaci jako když je jejich dítě umístěno do ústavního zařízení. Rozhodovací pravomoci jsou rozděleny mezi zaměstnavatele, profesionálního rodiče a (v menší míře) i na biologického rodiče.

Psychologická pozice vůči dítěti a okolí. „Dočasný“ rodič-vychovatel.

Kontakt s biologickým rodičem. Zpravidla dopředu dohodnutý. Uskutečňuje se doma nebo na „neutrálním“ území dětského domova, umožňuje snižovat stupeň rizika kontaktu i zvýraznit jeho formálnost.

Způsob kontroly a podpory. Zřizovatel kontroluje i poskytuje základní podporu. Propojení instituce, dítěte a profesionální rodiny může položit kvalitní základ pro řešení problémových situací. Je to jejich „společné“ dítě.

Vize budoucnosti. Podle současné legislativy by nemělo jít o dlouhodobější pobyty, a tak i společná vize budoucnosti by v „nových“ profesionálních rodinách neměla existovat. Mnohé již existující profesionální rodiny to prožívají jako citové trauma.“

Zvláštní institut pěstounské péče na přechodnou dobu

Od 1. června 2006 byla právní úprava pěstounské péče doplněna o novou speciální úpravu, která by měla umožnit řadě dětí ještě rychlejší cestu do náhradní rodiny, a to pěstounskou péčí na přechodnou dobu.

„Soud podle této nové úpravy může na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám na dobu:

- a) po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat,
- b) po jejímž uplynutí lze podle § 68a zákona o rodině dát souhlas rodiče s osvojením (souhlas s osvojením lze dát nejdříve šest týdnů po porodu, jde tedy o odložené novorozence, u kterých se čeká na souhlas rodičů s osvojením, kteří nejsou umístěni do předadopční nebo předpěstounské péče),
- c) do pravomocného rozhodnutí soudu o tom, že není třeba souhlasu rodičů k osvojení (§ 68 zákona o rodině). Zde se jedná o děti:
 - zpravidla do jednoho roku věku dítěte, o které rodiče neprojeví po dobu dvou měsíců od narození žádný zájem, soud zkoumá, zda jim v projevení zájmu nebránila zvláštní překážka,
 - u kterých soud zkoumá, zda rodiče po dobu nejméně šesti měsíců soustavně neprojevovali opravdový zájem o dítě zejména tím, že dítě pravidelně nenavštěvovali, neplnili pravidelně a dobrovolně vyživovací povinnost k dítěti a neprojeví snahu upravit si v mezích svých možností své rodinné a sociální poměry tak, aby se mohli osobně ujmout péče o dítě.

V případech uvedených pod písmeny b) a c) tak soud činí předběžným opatřením“ (Bubleová 2011, s. 6, s. 7).

2.1.2.1 Faktory ovlivňující realizaci pěstounské péče

Malé děti si na novou rodinu zvyknou většinou rychle. U starších dětí, které žily nějakou dobu ve školském ústavním zařízení, může toto období trvat déle. Děti si však také do nové rodiny nesou zážitky a zkušenosti z předchozího života, některé prožily mnoho nepříjemných zážitků a někdy trvá dlouho, než se podaří minulost překonat. Pěstouni však minulost dítěte nemohou popírat, je třeba, aby hledali cesty, jak se s ní vyrovnat a pomohli dítěti najít jeho místo v nové rodině. Je důležité, aby v tomto období měla rodina někoho, na koho se může obracet o radu nebo o pomoc. Náhradní rodiče by měli porozumět tomu, co dítě prožilo a jaký to má vliv na jeho

vývoj, aby mu byli schopni co nejlépe pomoci. Proto se také náhradní rodiče účastní přípravných kurzů a využívají pomoci odborníků.

Ústavní výchova by měla být hlavně u dětí do šesti let věku v délce maximálně jednoho roku, únosný je pobyt pro dítě šest měsíců, pak nezadržitelně nastává deprivace dítěte. Není správné dítě přeložit z jedné rodiny do druhé, aniž by se o dítěti něco vědělo (Biskup a Pokorná 2008, s. 19).

Budoucí rodiče by měli znát všechny podrobnosti o zdravotním a psychickém stavu a o sociálním původu dítěte. Tyto informace by měli poskytovat odborníci z pověřených pracovišť pro náhradní rodinnou péči, sociální pracovníci, psychologové, lékaři či ředitelé zařízení, odkud dítě přichází.

„Z výzkumu našich pěstounských rodin, který je co do hloubky a rozsahu u nás jediný, vyplývá, že dosavadní pěstounská péče je vhodná a perspektivní forma náhradní rodinné péče (Sobotková 2003). Její úspěšnost však podmiňují tyto dva faktory:

- *pěstouni byli vhodně vybráni a dobře připraveni,*
- *mají k dispozici a využívají odborné psychologické služby“ (Sobotková 2008, s. 113).*

„Dilema rodina versus instituce mělo a dodnes má ideologický, politický, ale i ekonomický rozměr. Nelze jakkoliv generalizovat a zavrňovat náhradní institucionální výchovu. Její kritika stojí na mylných základech, pokud:

- nedělá rozdíly ani v oblasti věku, od kterého je dítě v dětském domově, ani pokud jde o délku pobytu,
- nepřipouští, že pro některé starší děti, které v původní rodině dlouhodobě žijí na „vlastní pěst“, může nová rodina přinést takové emocionální a sociální nároky, že zažijí další životní trauma,
- nepřipouští, že pro člověka ve starším školním věku a v adolescenci může být časově limitovaný pobyt v zařízení, které má pevný režim, užitečný,
- téměř nemluví o rizicích a problémech spojených s náhradní rodinnou výchovou,
- nebere ohled na to, že děti, které v náhradní rodině zažily negativní zkušenost, se cítí bezpečněji v emocionálně povrchnějším a formálnějším prostředí instituce“ (Škoviera 2007, s. 37 - 38).

2.2 Náhradní ústavní výchova

Není-li z právního hlediska nebo s ohledem na zdárný vývoj dítěte účelná nebo možná náhradní rodinná péče, nezbyvá než dítě umístit do náhradní ústavní výchovy. Děti a mládež, jejichž výchova a psychosomatický vývoj jsou ohroženy, jsou na základě soudního rozhodnutí o ústavní výchově umisťovány do školských zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy. Tato zařízení jsou diferencována dle závažnosti psychosociálního postižení, věku, pohlaví i druhu školy. Pro děti, u kterých není diagnostikována vážná porucha chování nebo hluboká mentální retardace, jsou určeny dětské domovy od tří let věku dítěte. Pro ostatní dětské klienty fungují další specifická výchovná zařízení, která zohledňují poruchy chování, věk, pohlaví a další potřeby vzdělávání.

2.2.1 Dětské domovy

V České republice se v současné době nachází rozsáhlá síť dětských domovů. Pokud sledujeme jejich pozvolný nárůst, pak jedním z důvodů nárůstu je mimo jiné přetváření velkých internátních zařízení v menší rodinné typy. Tyto tendence a dynamika vývoje jsou patrné od roku 1989, především jsou evidentní od roku 2002, protože Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, již plně zakotvuje povinnost přeměny internátních dětských domovů na rodinné dětské domovy. Hlavním cílem dnešního dětského domova je, co nejvíce se přiblížit k modelu rodinného prostředí.

Dětský domov rodinného typu je tedy školské, výchovné, koedukované, státní, nebo soukromé zařízení, do kterého se umisťují chlapci a dívky od tří do osmnácti let, popřípadě až do ukončení přípravy na povolání (věk není limitující faktor). Všechny děti umístěné v dětském domově mají nařízenou ústavní výchovu příslušným soudem. Dětský domov dětem poskytuje hmotnou, výchovnou a sociální péči. Děti žijí v rodinných skupinách po šesti až osmi dětech (jen výjimečně lze žádat Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR o navýšení počtu dětí na deset). V dětském domově mohou fungovat dva a nejvíce šest rodinných skupin. Při umisťování dětí do rodinného dětského domova musí být zohledněna co nejkratší vzdálenost od

původního rodiště dítěte, respektují se i sourozenecké vazby. Rodinné skupiny vede vždy dvoučlenný tým stálých vychovatelů.

Postupně dochází ke zkvalitnění výchovné práce i materiálního zabezpečení dětí v dětských domovech. Do jaké míry se tento proces přestavby zdařil, bude do budoucna jistě zajímavým námětem pro další studie, které se dětskými domovy zabývají. Po mnohých úpravách Parlament České republiky 4. 2. 2002 schválil Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, a to s účinností od 1. července 2002. A právě tento zákon, který byl již několikrát novelizován, odstartoval principy nové právní úpravy, které především sledují potřebu humanizace výchovného procesu v souladu s Úmluvou o právech dítěte. Dále umožňuje zřídit široké spektrum zařízení s rozdílnými výchovnými přístupy specifikovanými dle druhu postižení dětí tak, jak vyplynulo z poznatků odborníků z oblasti teorie a praxe. Výsledkem celého procesu je vznik rodinných dětských domovů a zánik velkokapacitních internátních ústavních zařízení. O tomto zákoně se zmíníme ještě v praktické části této práce.

2.3 Legislativní opatření

2.3.1 Úmluva o právech dítěte

První kroky k zajištění práv dětí představovaly zákony o práci dětí v některých průmyslových státech zhruba v prvních desetiletích 20. století. Avšak mezinárodní uznání principu, že všechny děti mají nárok na plnou ochranu svých lidských práv, je relativně nedávného data.

Úmluva o právech dítěte je dokument, který byl přijat Valným shromážděním OSN v roce 1989 a mezi státy, které tuto Úmluvu ratifikovaly, patřilo od září roku 1991 i Československo. Úmluva tudíž váže i současnou Českou republiku. Dítětem se v něm rozumí každá lidská bytost mladší 18 let. Rozšiřuje chráněná práva dítěte, která jsou obsažena v Deklaraci práv dítěte z roku 1959. Zavádí pojem „**nejlepší zájem dítěte**“ a na rozdíl od ostatních starších dokumentů, které chrání lidská práva, chápe

dítě jako aktivní subjekt. „Nejlepší zájem dítěte (základní princip Úmluvy o právech dítěte a bod mnohých rozepří) pak znamená takovou konstelaci okolností a takové uspořádání životní situace dítěte, v němž mohou být trvale, smysluplně a individuálně přiměřeně – tedy optimálně – uspokojovány základní životní potřeby dítěte“ (Matoušek 2003, s. 227). Především jsou zde zdůrazňována práva dítěte na vývoj v rodinném prostředí, zajištění základních životních potřeb - jako je výživa, bydlení a zdravotní péče, práva na ochranu před násilím a zanedbáváním, na účast při rozhodování o záležitostech dítěte, pokud je toho dítě schopné. V úmluvě se podrobně definují podmínky osvojení a dalších forem náhradní rodinné péče.

2.3.2 Zákon o rodině

Základním pramenem rodinného práva je Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, který byl po roce 1989 významně novelizován. Upravuje otázky vzniku a zániku manželství, vzájemná práva a povinnosti manželů, týká se i vztahů mezi rodiči a dětmi. Rodiče mají tzv. rodičovskou zodpovědnost, která zahrnuje zejména péči o zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj nezletilého dítěte, jeho zastupování a správu jeho jmění. Zákon o rodině upravuje i záležitosti určení otcovství, opatrovnictví, pěstounskou péči, osvojení a možnosti ústavní péče dítěte, které nemá své rodiče. Stejně tak upravuje i vyživovací povinnost rodičů a dětí, mezi manžely, a to i mezi rozvedenými.

Zákon o rodině upravuje zejména osobní a s nimi související majetkové vztahy mezi manžely a mezi rodiči a dětmi. Patří do něj i otázky, které takové vztahy nahrazují, například náhradní rodinná výchova.

Rozhodnutí, jímž se dítě odnímá z péče rodičů a umísťuje se v ústavní péči, zasahuje hluboce jak do práv rodičů, tak i do práv dítěte. Soud proto musí, než přikročí k takovému opatření, pečlivě a úplně vyšetřit všechny okolnosti rozhodné pro posouzení věci a věc pečlivě uvážit.

2.3.3 Zákon o sociálně právní ochraně dětí

Podle platné legislativy v České republice se jedná o Zákon č. 359/1999 Sb., který se týká ochrany práv dítěte na zdravý vývoj, řádnou výchovu a ochranu oprávněných zájmů dítěte včetně zájmů majetkových a zájmu na funkční rodině. Sociálně právní ochrana se zaměřuje zejména na děti, jejichž rodiče nebo vychovatelé nemohou či nechtějí plnit výchovné povinnosti a na děti, které utíkají z domova, vedou zahálčivý život nebo na kterých byl spáchán trestný čin. Ochrana se poskytuje dítěti, které má v České republice trvalý pobyt nebo v případech, kdy byl podán návrh na zahájení řízení o udělení azylu. Zákon vychází z mnoha důležitých principů. Účinnost zákona nastala 1. dubna 2000.

V roce 2011 dochází k novelizaci tohoto zákona. Ministerstvo práce a sociálních věcí předložilo do druhého připomínkového řízení novelizaci zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Návrh novely zákona s sebou přináší několik změn. V důvodové zprávě k této novele je uvedeno: „Vláda České republiky se v programovém prohlášení zavázala zlepšit systém péče o ohrožené děti s tím, že jedním z kroků bude zvyšování počtu pěstounských rodin včetně jejich profesionalizace. Cílem reformy systému péče o ohrožené děti je zabezpečení výchovy a všestranného rozvoje dítěte v jeho přirozeném rodinném prostředí nebo v náhradním rodinném prostředí.“

Obecní úřad obce s rozšířenou působností by měl podle novely zpracovávat individuální plán ochrany dítěte. Novela dále uvádí, co by měl plán ochrany dítěte obsahovat.

Zprostředkování pěstounské péče by již nezajišťovalo ministerstvo, ale krajské úřady a Úřad pro zprostředkování osvojení ve vztahu k cizině.

Dále se novela zabývá povinnostmi kurátora pro mládež při péči o děti vyžadující zvýšenou pozornost.

Návrh novely se také zabývá zařízením pro děti vyžadující okamžitou pomoc, upravuje práva a povinnosti ředitele, upravuje úhrady v zařízení apod.

Dále by dle novely mělo dojít k úpravám hmotného zabezpečení pěstounské péče. O dávkách pěstounské péče rozhodují krajské pobočky Úřadu práce.

Návrh se zabývá dohodou o výkonu pěstounské péče, co vše musí dohoda obsahovat, a povinnostmi účastníků.

2.3.4 Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních

Po mnoha úpravách Parlament ČR 4. 2. 2002 schválil výše uvedený Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, a to s účinností od 1. 7. 2002. Dřívější právní stav v oblasti ústavního školství byl vymezen Zákonem č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních, a organizaci činnosti školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy upravovala pouze vyhláška č. 64/1981 Sb., což v souvislosti se začleněním Listiny základních práv a svobod do právního řádu ČR bylo zcela nedostačující, proto muselo dojít k přepracování legislativy v této oblasti. Ustanovení nového zákona klade za úkol všem zařízením pro děti s ústavní výchovou v České republice, aby zhumanizovala péči o své klienty a zabezpečila pro ně dobrou kvalitu života.

O této nové úpravě jsme se již zmínili v kapitole Dětské domovy, a to v souvislosti s budováním humánních zařízení pro děti bez rodinného zázemí. Tato zařízení by pro děti měla být náhradním domovem a ne jen náhradní institucí.

Taktéž u tohoto zákona dochází v roce 2011 k návrhu novelizace. Účelem navrhovaného zákona je především upravit některé formulační i právní nedostatky, a také doplnit změny, které vyplynuly z téměř desetileté působnosti tohoto právního předpisu. Navrhované změny vyplývají především ze změn společenských, dotýkajících se oblasti náhradní péče, a to jak v rezortu školství, tak především v rezortu sociální péče.

Zásadními navrhovanými změnami je zejména:

- posílení preventivně výchovných služeb v rámci systému péče o ohrožené děti,
- ustanovení střediska jako školského poradenského zařízení,
- poskytování ambulantní formy v ústavní výchově, která umožní systém odborné komplexní péče přímo v rodinách ohrožených dětí,
- snížení doby pobytu dětí v diagnostickém ústavu,
- specifikování extrémních poruch chování.

Výrazným posunem je kladení důrazu na nejlepší zájem dítěte, který je prvořadým kritériem pro poskytování péče jak preventivní, tak i náhradní výchovné.

2.4 Historie ústavní péče

Jak uvádí Vocilka (1999), již od nepaměti se někdo musel postarat o opuštěné děti nebo sirotky. Problém osíření dítěte má svou historii. Začíná od doby, kdy vzniká rodina, kdy v rodině se dítě nejen rodí, ale i vyrůstá a jejím prostřednictvím vstupuje do společenského dění, do života. A to se děje již v prvobytně pospolné společnosti. O osíření dítěte je sice okrajově, ale přece jen dost výstižně, zmínka v zachovaných písemných památkách z doby otrokářského řádu. Postavení dítěte a jeho společenská hodnota v této historické etapě byla velmi malá. Dítě mohlo být zabito, mohlo být prodáno do otroctví a naloženo s ním být mohlo, jak otec uznal za vhodné.

V posledním období římského impéria byly vydávány zákony proti zabíjení a odkládání dětí. Objevují se i první pokusy zabezpečit výživu dětí, o které rodiče nechtějí pečovat, na státní útraty.

Zakládání zvláštních útulků pro lidi handicapované a pro děti bez rodin se objevuje až s křesťanstvím. Je doloženo, že již první křesťanští vládci Byzance budovali tzv. orfanotrofia (sirotčince). Jak péče v těchto ústavech vypadala, nelze z kusých údajů odvodit. V roce 787 byl v Miláně založen první nalezinec. Roku 1575 vznikl nalezinec v Praze – špitál Pro deo et paupete. Tento ústav sloužil svým účelům 200 let.

Velkým průkopníkem humanismu v této oblasti byl Ján Henrich Pestalozzi (1746 – 1827). Založil na svém neprosperujícím hospodářství chudobinec pro sirotky a děti bez domova. Chtěl, aby si děti na sebe vydělaly. Vedle toho je učil číst, psát a počítat. Zdůrazňoval, že přirozený a harmonický rozvoj osobnosti dítěte vždy nevyjadřuje výchovný vliv rodiny.

Zavedení domovského práva v Čechách v roce 1863 a stanovení povinnosti pro obce pečovat o jim příslušející chudé a nemocné, znamená významný přínos pro péči o nalezence, sirotky a nemanželské děti.

V dobách Rakouska – Uherska se pod vlivem prohloubení bída urychlil vznik chudobinců i u nás. Vládnoucí vrstvy totiž byly obtěžovány narůstajícím počtem tuláků a žebráků, sirotků a nemanželských dětí. Tyto ústavy existovaly jen na základě dobročinnosti.

Po rozpadu Rakouska – Uherska převzala Československá republika organizační koncepci dvojkolejné ochrany opuštěných dětí a mládeže. Významnou

koordinační úlohu měl dobrovolný spolek – Okresní péče o mládež. Jeho hlavním úkolem bylo sjednocovat dobrovolné spolky a jednotlivce.

V době nacistické okupace zavládl, jako všude, i v dětských domovech germanizační duch. Děti byly rozděleny na ty, které bylo možno „poněmčit“, a na ty, které byly nasazeny do Německa na práci. Mnohé z nich se již nikdy nevrátily. Všeobecně se upřednostňovala výchova kolektivní, potlačovala se výchova rodinná.

2.4.1 Historie pěstounské péče

Pěstounské péči v dřívější době předcházely tzv. Instituce kojných. Majetné páry si najímaly „kojné“, aby se staraly o dítě v jeho prvních letech. Funkce kojných dále přechází v pěstounskou péči. „Ze zemské porodnice, řečené Červený dům, přichází dítě do péče pěstounky osmého dne po narození. Ukončením šestého roku, dosahuje dítě tzv. normálního věku a musí být vráceno ústavu, leč že by pěstouni byli ochotni se o ně dál starat, a to bezplatně.“

„V období první republiky se pěstounská péče dělila na čtyři typy:

1. *Pěstounská péče „nalezenecká“* navazovala na pobyt dítěte v nalezinci či v sirotčinci. Dítě bylo do určitého věku svěřováno do pěstounské péče nejčastěji oběma manželům. Nejdříve to bylo do deseti let a později do šestnácti let věku dítěte, pak se dítě do ústavu vracelo.
2. *Pěstounská péče řízená a kontrolovaná Okresními péčemi o mládež* začala vyhledávat spolehlivé pěstouny, mravně bezúhonné, v dobrém zdravotním i psychickém stavu, s trvalým zaměstnáním, stálým bydlištěm a schopností zajistit dítěti řádnou výchovu.
3. *Pěstounská péče v tzv. koloniích.* Rodinné kolonie byly zakládány v určité obci, kde sociální pracovníci vyhledali vhodné rodiny a svěřili jim děti do pěstounské péče.
4. *Pěstounská péče na základě soukromé dohody mezi rodiči dítěte a pěstouny,* bez soudního jednání. Tento způsob péče se pak změnil ve svěřování dětí prarodičům nebo jiným příbuzným. Je to jediný typ pěstounské péče, který přetrval z doby první republiky až do sedmdesátých let.

Po roce 1948 došlo k výrazným změnám. Pěstounská péče byla ve všech formách, kromě příbuzenské, zrušena v roce 1950 a znovu obnovena až po 23 letech“ (Matějček 1999, s. 25-30).

2.5 Zvláštnosti psychického vývoje dětí v dětských domovech

Obtížným společenským problémem byla, je a zřejmě i bude výchova dětí, které vyrůstají mimo vlastní rodinu. Bylo však provedeno i mnoho výzkumů, které dokazují, že i neúplná nebo disharmonická rodina se podílí na horší sociální adaptaci dětí v dospělosti.

„Jedná se především o nedostatky v citových vztazích, v sociální adaptaci, popřípadě v charakterových vlastnostech. Tento jev obecně nazýváme psychická deprivace v dětství.

Děti vychovávané v dětských domovech žijí v odlišném prostředí než děti vyrůstající ve svých vlastních rodinách. Část slyšíme názory veřejnosti, že jsou to děti jiné, zvláštní. Musíme konstatovat, že tyto názory jsou opodstatněné. Tyto děti mají většinou negativní životní zkušenosti, které je mnohdy výrazně poznamenaly. Nakonec i samotná kolektivní, institucionální výchova ovlivňuje jejich citění, myšlení i jednání, kterým se tak skutečně liší v některých oblastech od projevů dětí vychovávaných v rodinách“ (Vocilka 1999, s. 7).

2.5.1 Typy deprivace

Podle toho v jaké oblasti potřeb dochází ke strádání, můžeme rozlišit různé typy deprivace (Koluchová 1992; Švingalová 2002):

Psychická deprivace, která zahrnuje tyto další typy deprivací:

- Smyslovou (senzorickou) deprivaci – vzniká tehdy, pokud je jedinec bez příjmu či s omezením smyslových (senzorických) podnětů – může se týkat osob, které mají nějakou smyslovou vadu, postižení (např. u zrakově či sluchově postižených).

- Kognitivní nebo-li poznávací deprivaci – vznik lze pozorovat u jedince, kterému není dána příležitost k učení. Tam, kde je jedinec výchovně a výukově zanedbáván (např. v případě nepodnětného rodinného prostředí, v rodinách, kde o své dítě nejeví zájem). Tento typ může ve svém důsledku vést až k tzv. pseudooligofrenii (tzn. snížení rozumových schopností u jedince, které je zapříčiněno vlivem sociálních faktorů – dítě u kterého je diagnostikována kognitivní deprivace se může jevit jako mentálně postižené, přičemž mu chybí je potřebná zkušenost). Smyslová a kognitivní deprivace vznikají především, pokud není uspokojena nebo dostatečně saturována potřeba stimulace (často se také tyto deprivace označují souhrnným názvem podnětová deprivace).
- Citová (emoční) deprivace – objevuje se u jedince, kterému není dána možnost dostatečné saturace citových potřeb. Citová deprivace je typická právě pro děti vyrůstající v ústavní péči, kterým chybí stabilní vztah s biologickou matkou. Nedostatek citů je významný především v raném dětství a často vede ke ztrátě pocitu jistoty a bezpečí. U jedinců postižených citovou deprivací, kteří se snaží o kompenzaci nedostatečné saturace v oblasti emočních potřeb, se projevuje různě. Nejčastěji však hledáním jiného, náhradního objektu (u dětí z dětských domovů to může být citové přilnutí ke svému vychovateli). Koluchová však upozorňuje na fakt, že v ústavní výchově dítě nemá možnost si vytvořit hluboké citové pouto k jedné osobě, která by mu plnila funkci mateřské osoby. Čím hlubší pouto si dítě k sestře nebo vychovatelce vytvoří, tím hůře pociťuje denní odlučování od ní a vědomí, že mu nepatří, že má svou rodinu (Koluchová 1992, s. 37). Svou vinu sehrává i institucionální povaha u zařízení ústavní výchovy, jelikož neumožňuje uskutečnit některé ze základních rysů rodinné výchovy. I přestože pro vychovatele v těchto zařízeních znamená jejich povolání spíše životní poslání, nemohou zaujímat určité rodičovské postoje. Jejich soukromý život je zcela oddělen od života dětí, kteří v zařízeních ústavní výchovy vyrůstají. S těmito dětmi velmi často nesdílejí společnou domácnost.
- Sociální deprivace – vzniká u jedinců, kterým není dána z jakéhokoliv důvodu možnost vést přiměřené mezilidské vztahy, které představují a

poskytují určitý model sociálního chování. Může vzniknout i tehdy, pokud je jedinec izolován či separován od přirozeného sociálního prostředí (týká se např. lidí s tělesným postižením, kteří jsou imobilní, starých a chronicky nemocných lidí). Nedostatek uspokojení potřeby společenského uznání, uplatnění či ocenění také může vést k sociální deprivaci. Ke kompenzaci nedostatečné saturace společenské akceptace pak může dojít například prostřednictvím party vrstevníků, mezi nimiž je jedinec uznáván. Uspokojení této potřeby je podmínkou k vytváření vlastní identity. Díky sociální deprivaci nemusí u jedince dojít k vytvoření vhodných základních společenských návyků a norem. V některých případech lze pozorovat, že dochází k problémům s osvojením potřebných sociálních rolí a hodnotných životních cílů. Sociální a citová deprivace vychází z nedostatečného naplnění primárních emocionálních a sociálních vztahů, např. vztahům k matce a dalším lidem.

Deprivace v oblasti základních biologických potřeb, je takový druh deprivace, u které se prolínají psychické důsledky s důsledky fyziologickými. Tento typ deprivace se na jedinci může projevovat například fyzickou vyčerpaností, která plyne z pocitu nedostatku odpočinku a vyvolává tak psychické účinky od prostého podráždění až po úplné vyčerpání organismu. Deprivace v oblasti základních biologických potřeb je tak často spojována i s deprivací v emoční, sociální i kognitivní oblasti (např. u jedinců postižených přírodními katastrofami). U jedince deprivovaného v oblasti základních biologických potřeb hrozí reálné či potencionální ohrožení jeho vlastní existence. Tímto způsobem často strádají především týrané a zanedbávané děti. Nedostatek jídla a pití u těchto dětí poškozuje nejen jejich somatický vývoj a zdraví, což v krajních důsledcích může vést až ke smrti, ale to vše je kombinováno s psychickým utrpením, které dítě prožívá. U tohoto typu deprivace platí, že čím je dítě mladší, tím více je ohroženo vlivem deprivace základních biologických potřeb na zdraví a vlastní existenci.

Lidé s deprivací zkušeností mohou mít problémy ve všech důležitých oblastech – například se jedná o tyto oblasti života:

- Profesní uplatnění; zahrnuje úroveň dosaženého vzdělání, schopnost využívat svých předpokladů a plnit jeden ze základních úkolů dospělosti: dosáhnout ekonomické soběstačnosti sociálně přijatelným způsobem, tj. schopností pracovat.
- Partnerská a rodičovská role; alespoň částečné zvládnutí těchto rolí závisí na tom, zda zátěž z nedostatku potřebné zkušenosti byla kompenzována, zda jsou dospělí schopni navázat a udržet partnerský vztah na přijatelné funkční úrovni. Jejich osobnostní zralost se projeví úrovní péče o vlastní děti, tj. schopností přijmout zodpovědnost za jiné lidské bytosti.
- Obecná sociální adaptace; je schopnost respektovat běžná pravidla, užívat standardní strategie chování a stát se přijatelným členem společnosti. V dětství deprivovaní jedinci mívají celou řadu problémů, spojených s potížemi v sociální orientaci, které vyplývají z jejich zkušeností a s nedostatkem ohledu i sebeovládání. Je otázka, zda dovedou přijmout roli dospělého, zahrnující schopnost o sobě samostatně rozhodovat, být za své chování zodpovědný a uchovávat si svobodu v rámci norem společnosti (Vágnerová 2000, s. 329).

2.5.2 Psychická deprivace

Je všeobecně známo, že s dětmi vyrůstajícími v dětských kolektivních zařízeních, tedy v dětských domovech, je úzce spojen pojem psychická deprivace. Základní literární pramen zabývající se problematikou psychické deprivace u nás stále tvoří Langmeierova a Matějčkova Psychická deprivace v dětství.

„Psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu“ (Matějček 1992, s. 115).

„Slovo deprivace pochází z latinského označení „privatio“ – zproštění, zbavení, stav bez něčeho či nedostatek něčeho. Opakem slova deprivace je slovo saturace, které vyjadřuje naplnění či nasycen určité potřeby“ (Švingalová 2002, s. 36).

Pokud nejsou některé z potřeb v organismu uspokojovány pouze krátkodobě, pak k deprivaci nevedou. Jakmile však potřeby neuspokojujeme dlouhodobě a zvláště nejsou-li například uspokojovány ve zvýšeně citlivém vývojovém období dítěte, mohou nepříznivě ovlivnit jeho psychiku a hlavně celý jeho psychický vývoj. Tak se projevuje dlouhodobá deprivace.

Vágnerová k tomu dále podotýká: *„Patogenní význam deprivace je závislý na období, kdy člověk takto strádá. Například v raném věku jsou důsledky citového strádání větší než v pozdějším období. Závažná a dlouhotrvající deprivace může vést k narušení psychického vývoje, k nerovnoměrnému rozvoji některých složek osobnosti či ke vzniku specifických psychických odchylek“* (Vágnerová 2004, s. 53).

Dlouhodobá deprivace pak může být i jednou z možných příčin sociálně – patologických jevů u dětí z dětského domova, jelikož se často projevuje v celé struktuře osobnosti člověka.

Koluchová (1992, s. 20) k této problematice dále konstatuje, že „u dětí útlého věku se psychická deprivace projevuje například opožděním celého psychomotorického vývoje. Opoždění jemné motoriky přetrvává až do začátku školní docházky. Už v kojeneckém období a dále pak s přibývajícím věkem je stále

nápadnější povrchnost a nediferencovanost citů či sociálních vztahů a nápadnosti v chování. Dále jsou to často obtíže v sociálním začlenění, neadekvátní sebevědomí a sebehodnocení, slabé seberealizační tendence, nedostatek kladných citových vazeb a posunutá hierarchie hodnot. Následkem dlouhodobé deprivace počínající v dětství pak může u jedince vzniknout sociálně nepřizpůsobená osobnost, nacházející náhradní uspokojení citové potřeby, které se jí nedostávalo v dětství, v trestné činnosti.“

2.5.3 Citová vazba (attachment)

Teorie citové vazby se formovala v úzkém propojení s psychoanalýzou, ale částečně také v opozici k některým jejím principům. Její autor - britský psychiatr a psychoanalytik John Bowlby (1907-1990) chtěl verifikovat psychoanalytické premisy experimentálním způsobem. John Bowlby věřil, že poruchy chování lze přičíst ranému dětství.

Bowlby (1982) definuje citovou vazbu (attachment) jako hypotetický konstrukt vyjadřující „*trvalé emoční pouto, charakterizované potřebou vyhledávat a udržovat blízkost s určitou osobou, zejména v podmínkách stresu*“ (Bowlby in Kulísek 2000, s. 406). Tato osoba bývá vnímána jako moudřejší a silnější a nedá se jednoduše nahradit jinou. Za jednu ze základních biologických funkcí vazby je považována ochrana, její zformování je jedním z předpokladů přežití a zdravého vývoje jedince. Jak efektivní je ochrana a emoční podpora, závisí na kvalitě vazbových interakcí potažmo citové vazbě.

Navenek se citová vazba projevuje prostřednictvím chování podmíněným citovou vazbou nebo-li vazbového chování (attachment behaviour), které je aktivováno právě v situacích stresu, emocionální zátěže nebo reálného či subjektivně pociťovaného ohrožení. Smyslem vazbového chování v těchto situacích je přitom zajištění ochrany a blízkosti – ať už psychické či fyzické. Vazbové chování představuje u malého dítěte např. pláč, křik, natahování ručiček k matce, mazlení se atd. (Saul McLeod, 2007).

2.6 Charakteristika dětí v dětském domově

V této kapitole se pokusíme vysvětlit, jaké děti se dnes ocitají v dětských domovech a proč jsou odlišné ve svém chování. Je třeba zdůraznit, že se jedná o děti ohrožené ve fyzickém i psychickém vývoji, a to především sociálním prostředím.

1. **Především to jsou výchovně zanedbané děti,** kterým se v rodině nedostávalo potřebné hygienické péče, přiměřené výživy, potřebného dohledu či ochrany.

„Typickým případem dětí zanedbaných jsou děti z tzv. špatných rodin s nízkou socioekonomickou a zejména kulturní úrovní. V nich se dětem nedostává především uspokojení základních biologických potřeb – často žijí ve špině, jsou špatně živeny, bytové prostory nedovolují ani žádný, třeba malý vlastní intimní životní prostor, nikdo se jim výchovně dostatečně nevěnuje“ (Langmeier 1989, s. 216).

Výchovné zanedbání postihuje spíše povrchové stránky osobnosti a daří se je vcelku dobře, ale postupně, odstraňovat.

2. Děti citově deprivované

Problematika psychické deprivace byla původně objevena v kojeneckých ústavech, kde dětem byla poskytnuta péče, kterou zanedbané děti neměly. V ústavech se však nedaří i přes veškerou snahu zajistit individuální emoční vztah určitého dospělého k dítěti tak, aby ho provázel dětstvím a poskytl mu citovou oporu a zázemí, které je nesmírně podstatné pro jeho autonomní vývoj a pokračující osobnostní růst. *„Psychická deprivace se týká spíše hlubších složek osobnosti – především rozvoje poznávacích a emočních funkcí“ (Langmeier 1989, s. 216).*

Deprivované děti však nacházíme i přímo v rodinách, což představuje vážné nebezpečí. Přitom nejde jen o rodiny navenek nápadné, ale i o rodiny, které mají vysokou životní úroveň a dobrou pověst, ale rodiče nemají dostatek času a někdy i dostatek empatie a pochopení pro potřeby svých dětí.

3. Děti týrané a zneužívané

Pod pojmem týrání rozumíme především úmyslné fyzické násilí na dítěti, způsobené nejčastěji jeho vlastními nebo adoptivními rodiči, popřípadě jinými dospělými. Toto vymezení odpovídá popisu bitého dítěte. Dítě může být týráno i emočně, například hrubým výsměchem, ponižováním nebo zatahováním do různých konfliktů. V praxi se ukazuje, že bedlivá pozornost pediatrů a sociálních pracovníků odhalí mnoho případů týraných dětí. Je však otázkou, kolik jich odhaleno není. K včasnému zachytu každého dítěte ohroženého týráním přispívá i rozhovor s rodiči, který může odhalit některé rizikové faktory v jejich osobnostech, a tak včas identifikovat rizikové rodiče.

„Mezi zneužívané děti zahrnujeme již zmíněné emočně týrané děti, se kterými se hrubě zachází, ale také děti zneužívané k sexuálnímu nebo jiným cílům. Mezi sexuální zneužití zařazujeme především incest, zneužití dcery otcem. Tento jev je častější, než se obecně předpokládá. Je však latentní, neboť je udržován v tajnosti všemi členy rodiny. Řešení problematiky týraných a zneužívaných dětí vyžaduje přístup mnoha odborníků současně, neboť jde o poskytnutí komplexní pomoci v krizové situaci dítěte. Důraz je kladen především na vhodný psychoterapeutický přístup“ (Vágnerová, M., 2004, s. 632).

4. Děti s poruchami chování

„Poruchy chování lze charakterizovat jako odchylku v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku, eventuálně na úrovni svých rozumových schopností“ (Vágnerová 2004, s. 779).

Do dětského domova jsou umisťovány také děti, které mají lehčí formy poruch chování. Především se jedná o děti, které se dopouštěly záškoláctví, útěků z rodiny a toulání. Často u nich zaznamenáváme lži, drobné podvody a krádeže. V některých případech lze zaznamenat zvýšený sklon k agresi a snahu šikanovat ostatní.

Tyto děti potřebují zvýšenou pozornost pedagogického výchovného týmu, v některých případech přesně vymezenou režimovou práci jako je dostatek

volnočasových aktivit, které směřují ke sportovním aktivitám. Vhodná je i skupinová psychoterapie.

Přesto se však může stát, že výchovné problémy takových dětí mohou být natolik neúnosné, že může dojít k přemístění problémového dítěte do jiného typu zařízení, kde již fungují represivní opatření.

5. Děti osiřelé

Veřejnost se v drtivé většině domnívá, že v dětských domovech jsou umístěny děti, které nemají rodiče. Děti, které jsou osiřelé, se v dnešních dětských domovech téměř nevyskytují. Ve valné většině dětských domovů žijí děti sociálně osiřelé. Rodiče sice mají, ale ti nejsou schopni nebo ochotni se o ně starat.

„Sledování příčin umístění dětí do dětského domova by si zasluhovalo samostatnou studii. Nejčastěji se jedná o multifaktoriální příčiny. Rozhodně již dávno neplatí, že hlavní příčinou umístění dítěte v dětském domově je osiření, jedno i oboustranné“ (Vocilka 1999, s. 32).

6. Děti s různou kombinací poruch

Jedná se o děti, které jsou poznamenány jak zanedbáním, tak deprivací nebo týráním. Jejich chování nese znaky problémových dětí, které se svým chováním skutečně liší od dětí, které vyrůstají v dobrých rodinách mimo dětský domov.

2.6.1 Charakteristika Dětského domova Jablonné v Podještědí

Město Jablonné v Podještědí má mnoho historických památek, mezi které patří nádherné architektonické skvosty, jako je renesanční zámek Nový Falkenburk z druhé poloviny 16. století. Po druhé světové válce byl zámek zabaven a od šedesátých let zde byl zřízen dětský domov. Součástí zámku je Oranžérie, Strážní domek a také velká zahrada.

V dětském domově žije nyní zhruba 50 dětí a stará se o ně 30 zaměstnanců, kteří jsou odborně připraveni zvládat náročné výchovné situace. Dlouholetá činnost a bohaté zkušenosti jim umožňují čelit nejen mnohým organizačním změnám, ale i pružně reagovat na mnohé nové společenské proměny, které současný život přináší. Mnoho zdejších pracovníků dětem pomáhá i nad rámec svých pracovních povinností a snaží se aktuálně reagovat na potřeby svých malých svěřenců. Zaměstnanci jsou posíláni na různá školení a semináře, je jim poskytována odborná literatura a časopisy.

Ředitelem je zde erudovaný pedagogický pracovník, který působí ve své funkci již šestnáct let. A právě díky jeho úsilí byla dokončena mnohamilionová rekonstrukce dětského domova, který je pýchou dětí i pracovníků.

Dětský domov je velmi pěkně architektonicky rozčleněn tak, aby děti měly dostatek soukromí a prostor pro své koníčky a volnočasové aktivity. V domově je šest rodinných skupin a dva cvičné byty. Kapacita domova je stanovena na 48 lůžek. Děti jsou na jednotlivé koedukované rodinné skupiny umísťovány s ohledem na věk a sourozenecké vazby. Sourozenecká citová vazba je často poslední, která dětem po odchodu z rodiny zbyla. V některých případech se dokonce stává, že dětský domov přijímá i šest sourozenců najednou. Děti jsou zde od tří let až do doby, kdy je ukončena jejich příprava na povolání nebo zrušena ústavní výchova, anebo je ústavní výchova nahrazena pěstounskou péčí.

Od počátku existence dětského domova bylo přijato do ústavní péče víc než 900 dětí. Některé v domově pobudou jen krátce, některé děti bohužel zůstávají deset až dvanáct let, a proto lze říci, že dětský domov je pro některé děti druhou rodinou. Vždyť téměř celé dětství a část dospívání stráví v dětském domově.

Velký důraz je kladen na školní přípravu dětí. Je zde snaha vést děti k odpovědnosti a samostatnosti při vypracovávání domácích úkolů a opakování učiva.

Pravidelnou přípravou jsou posilovány jejich školní návyky. Vychovatelé pomáhají starším dětem s vysvětlováním nové látky. Význam je přikládán i studiu jazyků a dovednosti obsluhovat počítač. Z tohoto důvodu jsou na každé rodinné skupině alespoň dva počítače. Děti také mají volný přístup k Internetu. Počítače mají zabudovány různé výukové programy.

Významné místo zde má volný čas dětí. Je nutné ho naplňovat co největší možnou mírou aktivními činnostmi. Vhodné jsou sport, celodenní vycházky do okolí, výlety do větších měst. V dětském domově jsou vedeny zájmové kroužky - například výtvarný, keramický, vaření, míčové hry, volejbalový atd. Více je ovšem upřednostňováno využití zájmových aktivit mimo dětský domov. Zde alespoň mohou trávit volný čas přirozeně mezi svými vrstevníky z rodin.

2.7 Závěr teoretické části

Závěrem teoretické části je nutné zmínit, že jsme nastudovali literaturu, která se dotýká problematiky náhradní rodinné péče, tolik aktuálního tématu, který je naší společností v současné době řešen. Často se zabýváme otázkou, proč je tolik dětí umístěno v dětských domovech. Proč tyto děti nejsou v náhradních rodinách?

V současné době ukládá Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky společně s Výborem pro lidská práva OSN a také Veřejného ochránce práv ČR všem orgánům sociálně-právní ochrany dětí v naší republice, aby vyzvaly dětské domovy v ČR, aby oznámily všechny děti, které jsou v péči dětských domovů do pěstounské péče, neboť mají právo vyrůstat v náhradní rodině.

Za tímto účelem je průběžně realizován Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti. Národní akční plán (NAP) k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti definuje klíčové aktivity nutné pro zvýšení kvality práce s ohroženými dětmi a rodinami. NAP jako celek je koncipován meziresortně, tedy navrhovaná opatření se týkají všech složek systému práce s ohroženými dětmi a rodinami bez ohledu na resort, který je za danou oblast zodpovědný. Transformace byla připravena v etapách na období od roku 2009 do roku 2011. Cílem reformy je do systému péče o ohrožené děti vnést řád, metodiku a pravidla. Vinou neexistence preventivních služeb končí v ústavěch mnoho dětí pouze z důvodu sociální či materiální nouze vlastní rodiny. Zahraniční zkušenosti s transformací systémů přitom ukazují, že změna je možná. Ve většině okolních zemí včetně Slovenska byla pilířem péče o ohrožené děti ústavní péče, stejně jako v České republice. Výzkumy lékařů a dětských psychologů a také dlouhodobé studie dětí, které vyrostly v ústavní péči, přinesly přesvědčivé důkazy o nemožnosti zajistit dítěti to, co k zdravému vývoji potřebuje. Aby dítě uspělo v osobním životě i ve společenských vztazích, je rodina důležitým základem. V sousedních zemích se podařilo posílit preventivní služby a maximum dětí tak může vyrůstat v rodině, a to vlastní nebo v náhradní. Například na Slovensku již funguje systém ústavní péče v profesionálních rodinách. V naší zemi se pěstounská péče postupně transformuje, jak jsme výše podrobně popsali.

Snažili jsme se tedy čerpat především z výzkumů a studií Střediska náhradní rodinné péče, například studie Bubleové, Kovaříka, Pazlarové a Janíčkové, z roku

2002. Studie jmenovaných autorů byla zaměřena na mezinárodní srovnání přístupů a různých forem náhradní rodinné péče v 16 zemích světa. Dále jsme čerpali ze studie A.Škoviery, Dilemata ústavní výchovy (2007), ale i dalších analýz, kterými se zabývala naše ministerstva. Zmiňujeme například „Hodnocení systému péče o ohrožené děti“ (MVČR, MŠMT), jehož výsledky byly v říjnu roku 2007 zveřejněny, jedná se o dlouhodobé analýzy osudů dětí, které v období od roku 1995 až 2004 opustily institucionální péči. Analýza je zveřejněna na webových stránkách Ministerstva vnitra.

Na základě všech informací a poznatků, které jsme získali, bylo přistoupeno k praktické části bakalářské práce a to s vědomím, že institucionální péče o děti v našich podmínkách převažuje nad alternativními formami, proto bude cesta transformace ústavní péče do budoucna velmi složitá.

3. Praktická část

3. 1 Cíle a předpoklady

Cílem naší práce je zjistit, jak se daří dětským domovům realizovat pěstounskou péči u dětí s nařízenou ústavní výchovou. Jaké faktory v ústavních zařízeních ovlivňují neúspěšnost realizace pěstounské péče. Práce má zmapovat příčiny neúspěchu realizace pěstounské péče v dětských domovech. Velká část informací je zjištěna dotazníkovým šetřením pomocí nestandardizovaného dotazníku. Některé poznatky vyplynuly ze studia spisové dokumentace a rozhovorem se sociální pracovníci v daném dětském domově. Naší snahou bylo přiblížit, jak děti v dětských domovech žijí a jak se jim v zařízení líbí.

Položili jsme si výzkumné otázky: Do jaké míry se v dětských domovech daří realizovat pěstounskou péči a jací činitelé se podílejí na realizaci pěstounské péče v těchto ústavních školských zařízeních.

Výzkumné otázky jsme rozdělili do tří předpokladů, které mají za úkol odpovědět na problematické otázky, týkající se názorů dětí na pěstounskou péči.

Předpoklady práce:

1. Lze předpokládat, že více jak 25 % dětí ze dvou oslovených dětských domovů není v kontaktu se svou rodinou.
2. Lze předpokládat, že více jak 50 % dětí ze dvou oslovených dětských domovů si myslí, že pěstounská péče je prospěšná.
3. Lze předpokládat, že více jak 50 % oslovených dětí by chtělo být zařazeno do pěstounské péče.

3.2 Použité metody práce

Pro práci byly použity následující metody, které jsou zmíněny v dalších kapitolách. Jednou ze zvolených metod je studium archivní dokumentace. Dále byl zpracován nestandardizovaný dotazník, který zjišťoval názory dětských klientů na pěstounskou péči. Některá zjištění jsme převzali z dokumentace klientů. Všechny poznatky a zjištěné údaje jsme zpracovali pomocí tabulek a grafů s popisem a komentářem ke zjištěným poznatkům. Každá otázka z dotazníku je samostatně vyhodnocena. Při vyhodnocování dat formou tabulek bylo užito deskriptivní statistiky. Výsledky průzkumu jsou zaneseny do sloupcových grafů.

Zkoumaný jev je zprostředkován prostřednictvím frekvenčních tabulek. *Frekvence (f)* představuje počet respondentů, kteří na otázky odpovídali. *Relativní frekvence (rel f)* je ukazatelem poměru mezi frekvencí (f), tedy počtem respondentů a jejich celkovým množstvím ($n = 50$). Kumulativní frekvence (cum f) a kumulativní relativní frekvence (cum rel f), vyjadřují součty frekvencí ležících na dané úrovni a pod ní (Ferjenčík 2000, s. 226).

3.2.1 Nestandardizovaný dotazník

Dotazník vlastní konstrukce jsme zaměřili na dětské klienty ze dvou dětských domovů severočeského regionu. Dotazník sledoval a mapoval především názory dětských klientů na pěstounskou péči. Otázky v dotazníku byly voleny s ohledem na věk dětí a jejich chápání. Oslovena byla skupina ve věku od deseti do dvaceti let. Domníváme se, že v deseti letech jsou děti již schopné adekvátně odpovídat na mnohé otázky, které jsou spojené s vyjádřením jejich postoje či názoru. „*Realismus mladších školáků (tj. 6-9 let věku dítěte) vede k tomu, že přijímají skutečnost takovou, jaká je, nepředpokládají změnu. Teprve později (od 10 let věku dítěte) začnou být kritičtější a mají schopnost uvažovat o svých zkušenostech*“ (Vágnerová 2008, s. 82).

Nestandardizovaný dotazník se nachází na jedné straně papíru velikosti A4 a obsahuje celkem 10 otevřených i uzavřených otázek. Otázkám předchází stručný úvod a na závěr je respondentům uvedeno poděkování. Dotazník byl strukturován do tří

částí, z čehož úvodní část obsahovala otázky identifikační (otázky č. 1 a č. 2), týkající se věku a pohlaví respondentů. Druhá část otázek mapovala informace, které se týkaly dětských respondentů v kontextu jejich života v dětském domově. To znamená, dobu strávenou v dětském domově, typ školy, které děti navštěvují nebo kontakt s biologickou rodinou (otázky č. 3 až č. 6, které ověřují P1). Poslední otázky dotazníku byly zaměřeny na názory dětí na samotnou pěstounskou péči (otázky č. 7 až č. 9, které ověřují P2 a P3). Závěrečná otázka sledovala spokojenost dětí s životem v dětském domově (otázka č. 10). Některé otázky v dotazníku byly konstruovány jako otázky uzavřené, na něž navazovaly otázky otevřené doplňující odpověď typu „ano“. Ostatní otevřené otázky se týkaly názorů a zkušeností respondentů na problematiku pěstounské péče a jejich spokojenosti v dětském domově.

Snahou bylo, aby nebyl dotazník pro děti složitý a časově náročný.

3.2.2 Studium archivní dokumentace

Důležitou metodou pro získávání údajů bylo studium archivní dokumentace dětí v dětském domově. Pozornost je věnována spisům dětí, které v průběhu posledních pěti let ukončily pobyt v dětském domově umístěním do pěstounské péče. Zajímalo nás, kolik dětí za uvedené období odešlo do pěstounských rodin.

Získané údaje jsme zapisovali a snažili jsme se je roztřídit tak, aby nám pomohly přiblížit problematiku pěstounské péče ve sledovaném zařízení. Při sběru dat jsme čerpali z archivních záznamů sociálních pracovníků v Dětském domově Jablonné v Podještědí a v Dětském domově Hora Sv. Kateřiny. Oslovená školská ústavní zařízení jsme požádali o spolupráci při mapování problematiky pěstounské péče. Seznámili jsme ředitele tohoto zařízení, jako vedoucího pedagogického pracovníka, s cílem našeho šetření v bakalářské práci a požádali jsme o souhlas k vyplnění dotazníků klienty dětského domova. Přislíbili jsme přístup k výsledkům našeho zjišťování.

Sběr dat započal 14. ledna 2011, a byl ukončen 19. června 2011. V období více než půl roku se nám podařilo shromáždit potřebné informace z archivních spisů.

Vypracovali jsme zásady pro shromažďování poznatků o pěstounské péči. Pozornost jsme zaměřili na záznamy za kalendářní rok 2006, 2007, 2008, 2009, 2010. Cílem bylo sledovat údaje o dětech v kontextu realizace možné pěstounské péče. Zajímaly nás především tyto údaje:

- Název školského ústavního zařízení,
- Sledovaný rok od 1. 1. do 31. 12.,
- Počet dětí navrhovaných do pěstounské péče,
- Pohlaví a věk dětí navrhovaných do pěstounské péče,
- Rozdělení dětí do sourozeneckých vazeb (*navržených do pěstounské péče*),
- Počet dětí umístěných do pěstounské péče,
- Věk a pohlaví dětí umístěných do pěstounské péče,
- Rozdělení dětí do sourozeneckých vazeb (*umístěných do pěstounské péče*).

3.3 Charakteristika zkoumaného vzorku a pilotní ověření

Nestandardizovaný dotazník byl určen dětským klientům dětských domovů v severočeském kraji. Průzkum byl proveden v Dětském domově v Jablonném v Podještědí, který se nachází v Libereckém kraji, a v Dětském domově Hora Sv. Kateřiny z Ústeckého kraje. Zajímalo nás, jak dlouho žijí děti v dětských domovech, zda zde mají sourozence, jaký mají názor na pěstounskou péči a zda by se samy rozhodly pro její využití. Byla vybrána skupina dětí od 10 až do 20 let. V šetřené skupině bylo 26 chlapců a 24 dívek ze základních škol, základních škol speciálních a praktických a středních škol, jedna dívka z vyšší odborné školy. Celkem jsme buď osobně rozdali, nebo rozeslali 50 dotazníků. Návratnost byla stoprocentní.

Pro co největší objektivitu a srozumitelnost nestandardizovaného dotazníku byla použita pilotáž na vybraném vzorku pěti respondentů v Dětském domově v Jablonném v Podještědí. Zjistili jsme tak zpětnou vazbu porozumění s ohledem na pochopení či nepochopení otázek v dotazníku. Návratnost byla stoprocentní. Nebyl zjištěn žádný problém s neporozuměním dotazníku, otázky byly zodpovězeny.

3. 4 Vyhodnocení

3.4.1 Vyhodnocení nestandardizovaného dotazníku

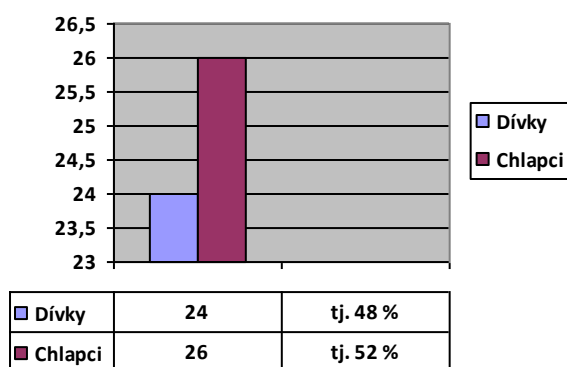
Průzkumu se zúčastnilo 50 respondentů ve věku od 10-ti do 20-ti let z dětských domovů severočeského regionu, Dětského domova v Jablonném v Podještědí a Dětského domova Hora Sv. Kateřiny. Další údaje, které blíže charakterizují skupinu respondentů, byly zpracovány do tabulek, grafů a výsledných zhodnocení za využití popisné statistiky.

Popis zkoumaného vzorku

Tabulka č. 2: Zastoupení dívčích a chlapeckých respondentů

odpověď	f	rel f	cum f	cum rel f
chlapec	26	0,52	26	0,52
dívka	24	0,48	50	1,00
neodpovědělo	0	0,00	50	1,00
celkem	$\sum f = n = 50$	$\sum f \text{ rel} = 1$	$\sum \text{cum } f = n = 50$	$\sum \text{cum rel } f = 1$

Graf č. 1: Grafické znázornění pohlaví dětských klientů

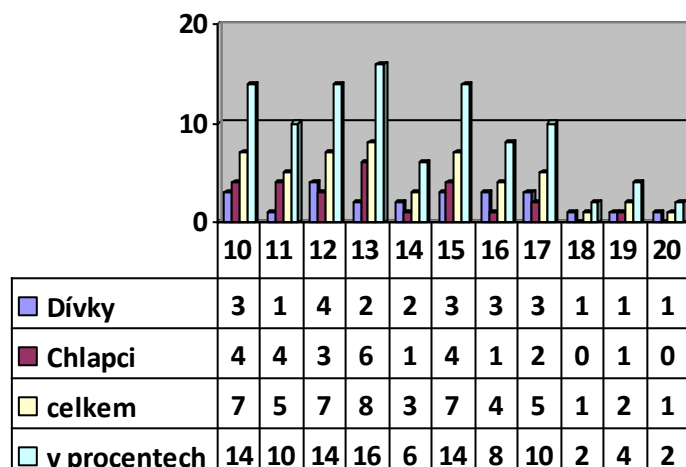
Tabulka č. 2 a graf č. 1 nás informuje o počtu dívek a chlapců z celkového vzorku. Z údajů vyplývá, že z celkového počtu 50 odpovídajících je více chlapců.

Věková struktura dětských klientů

Tabulka č. 3: **Věková struktura dětských klientů**

věk	f	rel f	cum f	cum rel f
10	7	0,14	7	0,07
11	5	0,10	12	0,24
12	7	0,14	19	0,38
13	8	0,16	27	0,54
14	3	0,06	30	0,60
15	7	0,14	37	0,74
16	4	0,08	41	0,82
17	5	0,10	46	0,92
18	1	0,02	47	0,94
19	2	0,04	49	0,98
20	1	0,02	50 = n	$1 = \sum \text{rel f}$
	$\sum f = n = 50$	$\sum \text{rel f} = 1$		

Graf č. 2: Grafické znázornění věkové struktury dětských klientů

Tabulka č. 4: Věk respondentů

Celková hodnota	50
Minimální hodnota	10,25
Maximální hodnota	20,5
Průměrný věk	14,25
Medián	13,83
Rozptyl	7,05
Směrodatná odchylka	2,66

Tabulka č. 3 a č. 4 a graf č. 2 znázorňuje věkovou strukturu padesáti členné skupiny dětí, která se podrobila dotazníkové metodě, zaměřené na problematiku pěstounské péče.

Z údajů je patrné, že skupinu respondentů prezentovaly děti ve věku od 10 až do 20 let. Největší podíl tvořili 13letí (16 %). Nejmenší 18 až 20letí. Průměrný věk respondentů je 14,25 let.

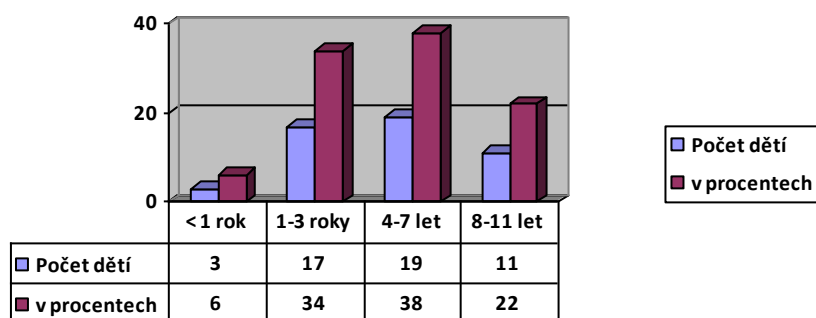
Medián lze charakterizovat jako bod, který rozděluje data distribuce, seřazená od nejnižší po nejvyšší hodnotu, na dvě stejně početné části. Aritmetický průměr je součet hodnot jednotlivých údajů vydělený počtem těchto údajů. Aritmetický průměr velmi citlivě reaguje na extrémní hodnoty (Ferjenčík 2000, s. 230).

Doba strávená v dětském domově

Tabulka č. 5: **Doba strávená v DD**

Počet let v DD	f	rel f	cum f	cum rel f
méně než rok	3	0,06	3	0,06
1 - 3	17	0,34	20	0,40
4 - 7	19	0,38	39	0,78
8 - 11	11	0,22	50 = n	1 = \sum rel f
	$\sum f = n = 50$	$\sum \text{rel } f = 1$		

Graf č. 3: **Grafické znázornění doby strávené v DD**

Tabulka č. 6: **Statistické ukazatele doby strávené v DD**

Celková hodnota	50
Minimální hodnota	0,33
Maximální hodnota	11,92
Průměr	5,32
Medián	4,92
Rozptyl	9,37
Směrodatná odchylka	3,06
Šikmost	0,33
Špičatost	2,21

Z grafu a tabulek vyplývá, že až 22 % dotazovaných respondentů pobývá v dětském domově osm a více let. Tato skupina respondentů vypovídá, že jsou v domově od útlého věku, mnohdy již od tří let. To znamená, že dětské domovy jsou pro děti skutečným domovem, kde tráví nejen celé dětství, ale i dospívání. V této důležité životní etapě se děti učí sociálním dovednostem, vzdělávají se a osvojují si mnohé kompetence, které jsou potřebné v dalším životě mimo zařízení.

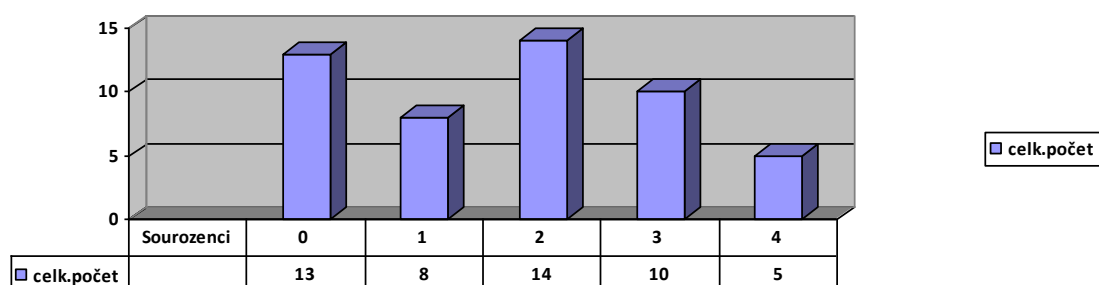
Jak ukazuje průměr a medián, dotazovaná skupina dětí tráví v dětském domově přibližně již pět let svého života.

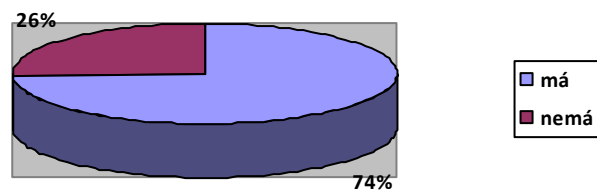
Sourozenecké vazby

Tabulka č. 7: **Znázornění sourozeneckých vazeb**

Počet sourozenců	f	rel f	cum f	cum rel f
0	13	0,26	13	0,26
1	8	0,16	21	0,42
2	14	0,28	35	0,70
3	10	0,20	45	0,90
4	5	0,10	50 = n	$1 = \sum \text{rel f}$
	$\sum f = n = 50$	$\sum \text{rel f} = 1$		

Graf č. 4: **Grafické znázornění sourozeneckých vazeb**

Z dotazníku, který jsme dětem položili, vyplývá, že 74 % dětí má v dětském domově alespoň jednoho sourozence. Téměř 26 % dětí nemá v domově žádného sourozence. Graf č. 4 znázorňuje počty sourozenců. Nejčastěji mají děti v domově další dva své sourozence.

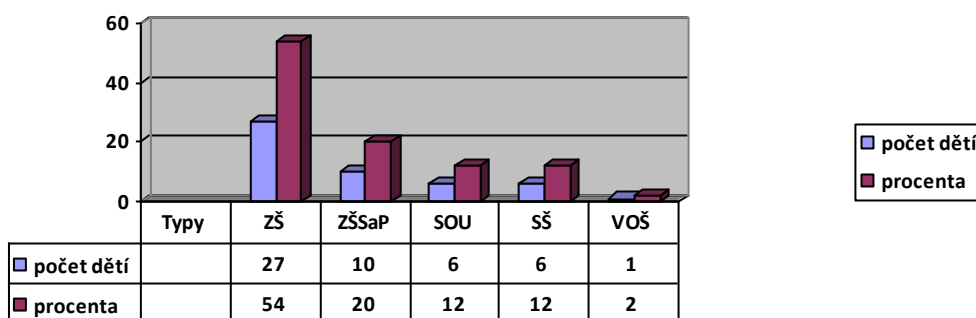
Odpovědi potvrzují podporu sourozeneckých vazeb při umisťování dětí do dětských domovů. To je jeden z úkolů zákona č. 109/2005 Sb., který jsme již zmiňovali v teoretické části.

Typy navštěvovaných škol

Tabulka č. 8: Typy navštěvovaných škol

Typ školy	f	rel f	cum f	cum rel f
ZŠ	27	0,54	27	0,54
ZŠSaP	10	0,20	37	0,74
SOU	6	0,12	43	0,86
SŠ	6	0,12	49	0,98
VOŠ	1	0,02	50 = n	$1 = \sum \text{rel f}$
	$\sum f = n = 50$	$\sum \text{rel f} = 1$		

Graf č. 5 : Grafické znázornění typů navštěvovaných škol

Z dotazníku vyplynulo, že 27 dětí, to je 54 %, navštěvuje základní školu v místě dětského domova a 10 (tj. 20 % dětí) dětí navštěvuje základní školu speciální a praktickou. Do středních škol a středních odborných učilišť dojíždí celkem 12 dětí (24 %). Jedno dítě studuje již vyšší odbornou školu.

V místech dětských domovů jsou základní školy i základní školy speciální a praktické a děti tak nemusí do škol dojíždět. Jinak je tomu u středních škol a odborných učilišť. Děti buď musí denně do školského zařízení dojíždět, nebo jsou ubytovány na internátech a do domova se vrací na víkendy a na prázdniny.

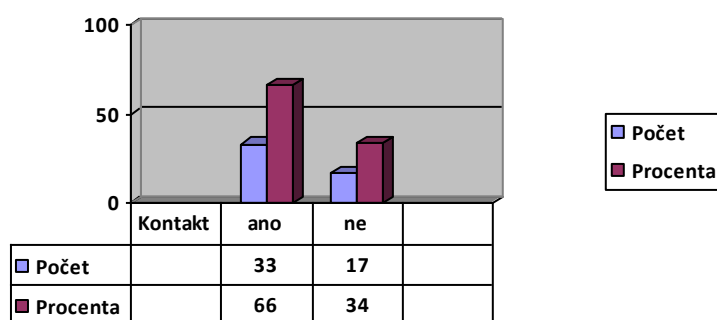
Na vzdělávání je v dětských domovech kladen velký důraz. Děti, které opouštějí dětský domov, musí být připraveny na budoucí profesi co nejlépe.

Kontakt s původní rodinou

Tabulka č. 9: **Kontakt s původní rodinou**

Kontakt s rodinou	f	rel f	cum f	cum rel f
ano	33	0,66	33	0,66
ne	17	0,34	50	1,00
neopovědělo	0	0,00	50	1,00
celkem	$\sum f = n = 50$	$\sum f \text{ rel} = 1$	$\sum \text{cum } f = n = 50$	$\sum \text{cum rel } f = 1$

Graf. č. 6: **Grafické znázornění kontaktu dětí s původní rodinou**

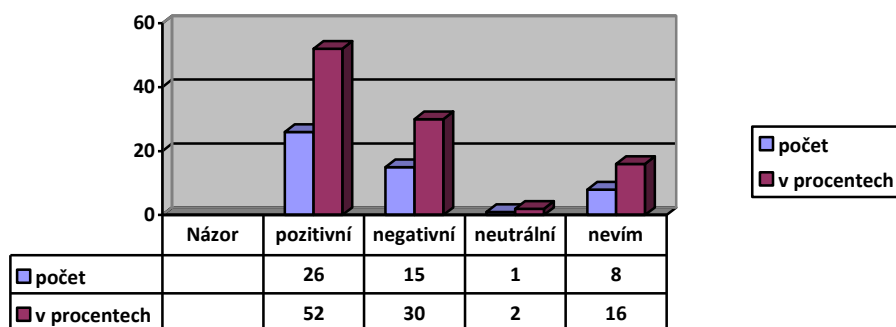
Uvedená tabulka a graf ukazují, že 66 % dětí udržuje kontakt se svou původní rodinou. Zbýlých více jak 30 % dětí sděluje, že v žádném kontaktu se svou původní rodinou nejsou. Děti dále popisují, že jsou s původní rodinou často v telefonickém či písemném kontaktu. Většina dětí, která je ve spojení, uvádí, že rodinu navštěvují především o prázdninách. Některé děti navštěvují rodinu téměř každý víkend a tráví zde všechny prázdniny. Častější je však situace, kdy navštěvují rodinu pravidelně každých 14 dnů.

Názor dětí na pěstounskou péči

Tabulka č. 10: Názor dětí na pěstounskou péči

názor	f	rel f	cum f	cum rel f
pozitivní	26	0,52	26	0,52
negativní	15	0,30	41	0,82
neutrální	1	0,02	42	0,84
nevím	8	0,16	50 = n	$1 = \sum \text{rel f}$
	$\sum f = n = 50$	$\sum \text{rel f} = 1$		

Graf č. 7: Názor dětí na pěstounskou péči

Jako pozitivní a prospěšnou věc hodnotí pěstounskou péči více než polovina dotazovaných (52 %). Zbýlých 30 % dětí má na pěstounskou péči negativní názor, další 2 % respondentů hodnotí pěstounskou péči neutrálně a 16 % dotazovaných neví, jak zhodnotit.

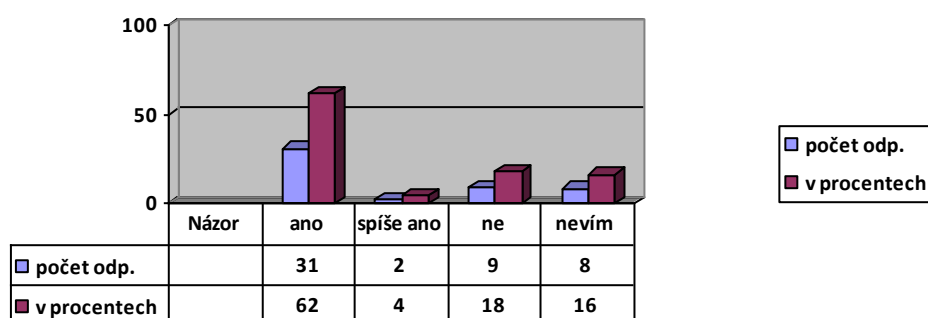
Z dotazníku vyplývá, že více jak 80 % respondentů ví, co je pěstounská péče. Dotazovaní uvádějí, že je určité vhodná pro ty děti, které nikoho nemají a neudrží styk s původní rodinou. Nechtějí najednou opustit zázemí svého dětského domova, kde mnohdy od útlého věku vyrostly.

Názory dětí na prospěšnost pěstounské péče

Tabulka č. 11: **Názory dětí na prospěšnost pěstounské péče**

Názor na prospěšnost	f	rel f	cum f	cum rel f
ano	31	0,62	31	0,62
Spíše ano	2	0,04	33	0,66
ne	9	0,18	42	0,84
nevím	8	0,16	50 = n	$1 = \sum \text{rel f}$
	$\sum f = n = 50$	$\sum \text{rel f} = 1$		

Graf č. 8. : **Názory dětí na prospěšnost pěstounské péče**

Více jak 60 % dotazovaných dětí hodnotí pěstounskou péči jako prospěšnou. Přitom jsme zaznamenali tyto odpovědi: „Je určitě prospěšná pro menší děti, které nikoho nemají a neudržují styky s původní rodinou.“ Dále uvádějí, že je také lepší odejít do pěstounské péče, než si zvyknout na život v dětském domově. Avšak pokud již jsou zde delší dobu, mají zde mnoho přátel, nechce se jim opustit tuto komunitu.

Téměř 20 % dětí se domnívá, že pěstounská péče prospěšná není. Jeden dotazovaný již uvádí negativní zkušenost a opakovaně by do pěstounské péče neodešel, prospěch mu to žádný nepřineslo, byl zklamán.

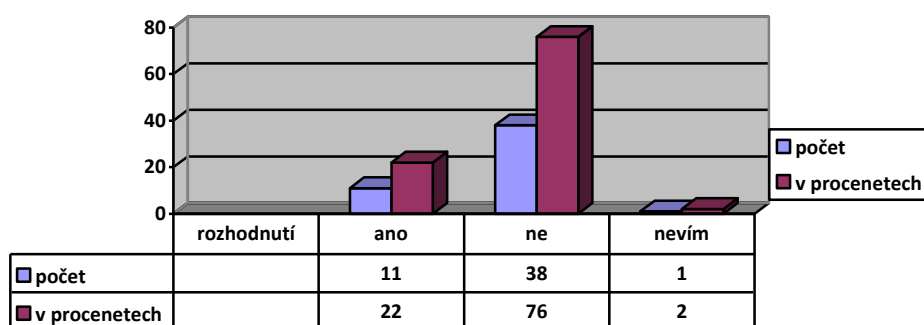
Asi 16 % dětí neví, zda je pěstounská péče prospěšná či nikoliv, neumí posoudit.

Rozhodování dětí vstoupit do pěstounské péče

Tabulka č. 12: **Rozhodnutí dětí, zda by odešly do pěstounské péče**

rozhodnutí	f	rel f	cum f	cum rel f
ano	11	0,22	11	0,22
ne	38	0,76	49	0,98
nevím	1	0,02	50 = n	$1 = \sum \text{rel f}$
	$\sum f = n = 50$	$\sum \text{rel f} = 1$		

Graf č. 9: **Grafické znázornění rozhodnutí dětí, zda by odešly do pěstounské péče**

Pouze 11 dětí, tj. 22 % dotazovaných, by odešlo do pěstounské péče. Jedno dítě neví, neumí se rozhodnout. Velká většina dotazovaných, a to 76 %, by do pěstounské péče nešla.

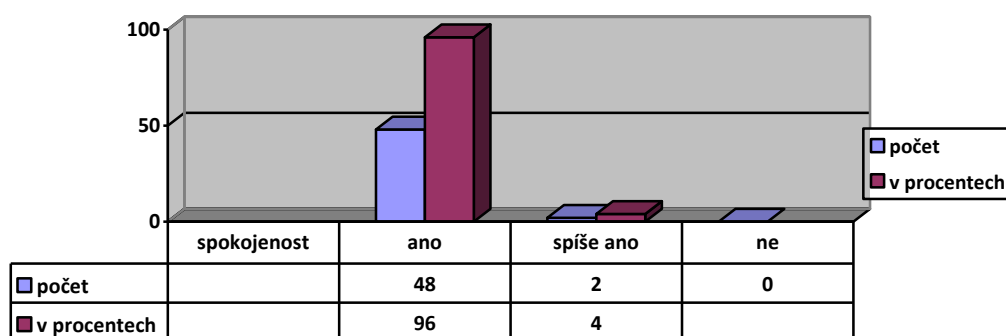
Výsledky jsou zajímavé, protože děti mají pozitivní názory na pěstounskou péči, hodnotí tuto péči jako prospěšnou, užitečnou (tabulka č. 10 a č. 11, graf č. 7 a č. 8), přesto do pěstounské péče nechtějí. Starší děti pěstounskou péči doporučují spíše těm nejmenším dětem. Varují je, když píší, že je třeba vstoupit do pěstounské rodiny ještě před tím, než si zvyknou na prostředí dětského domova, než si najdou pevné vztahy s kamarády a vychovateli. Pak se jim těžko odchází ze známé komunity, dětský domov se stává pro ně domovem v tom pravém smyslu. Při vyhodnocení odpovědí, jsme si uvědomili, jak důležité je zvažovat názory a přání samotných dětí v rozhodování zda je navrhnout do pěstounské péče či nikoliv.

Spokojenost dětí v dětském domově

Tabulka č. 13: Spokojenost dětí v dětském domově

spokojenost	f	rel f	cum f	cum rel f
ano	48	0,96	48	0,96
spíše ano	2	0,04	50	1
ne	0	0,00	50 = n	$1 = \sum \text{rel f}$
	$\sum f = n = 50$	$\sum \text{rel f} = 1$		

Graf č. 10: Grafické znázornění spokojenosti dětí v DD

V oblasti průzkumu spokojenosti dětí v dětském domově jsme nezaznamenali ani jednu negativní odpověď. Až 96 % dětí odpovědělo, že je v dětském domově spokojeno. Pouze dvě děti uvádí, že jsou docela spokojené. Na zařízení si nestěžují, ale uvádí, že se najdou určité věci, se kterými nesouhlasí. Některé děti pouze odpověď zakroužkovaly, ale mnohé uvádějí, co se jim líbí.

Vyzdvihují péči personálu dětského domova, chválí materiální vybavení. Někteří popisují, že jim dětský domov nahrazuje rodiny, že zda mají kamarády apod.

Toto je pro nás potěšující informace, která dokazuje, že současný život dětí v dětských domovech lze hodnotit pozitivně, protože všechna zařízení se snaží humanizovat výchovný proces. Vypovídají o tom i samotné děti z dětských domovů, které jsme v průzkumu oslovili.

3.4.2 Vyhodnocení studia archivní dokumentace

Poznatky, které jsme získali studiem archivních dokumentů, byly zaznamenány do tabulek č. 14, č. 15 a č. 16.

Tabulka č. 14: Navržené děti do pěstounské péče

rok	DD Jablonné v Podještědí	DD Hora Sv. Kateřiny
2006	4 děti – sourozenci; 2 dívky (10 a 12 let) a 2 chlapci (7 a 8 let)	0 dětí
2007	0 dětí	5 dětí- 4 sourozenci; 1 dívka (11 let) a 3 chlapci (10, 12, 13 let) 1 chlapec (15 let)
2008	0 dětí	0 dětí
2009	3 děti – sourozenci; 2 dívky (12 a 14 let) a 1 chlapec (9 let)	2 děti – ne sourozenci chlapec (5 let) dívka (9 let)
2010	4 děti- sourozenci; 1 dívka (8 let) a 3 chlapci (10,12 a 14 let)	5 dětí- 4sourozenci; 3 dívky (3,4 a 6 let) a 1 chlapec (5 let) 1 dívka (7 let)

Tabulka č. 15: Realizovaná pěstounská péče v Dětském domově v Jablonném v Podještědí za období od roku 2006 do roku 2010

Rok	Dívky (věk)	Chlapci (věk)
2006	0	0
2007	0	0
2008	0	0
2009	0	0
2010	0	0

Dle tabulky č. 15 je patrné, že v Dětském domově v Jablonném v Podještědí nebyla za posledních pět let realizována ani jedna pěstounská péče.

Tabulka č. 16: Realizovaná pěstounská péče v Dětském domově Hora Sv. Kateřiny za období od roku 2006 do roku 2010

Rok	Dívky (věk)	Chlapci (věk)
2006	0	0
2007	1 (11 let)	1 (15 let)
2008	0	0
2009	1 (9 let)	1 (5 let)
2010	1 (7 let)	0

Jak ukazuje tabulka č. 16, Dětský domov Hora Sv. Kateřiny realizoval v letech 2006-2010 celkem 5 pěstounských péčí.

Obě tabulky vypovídají o tom, že realizace pěstounské péče za sledované období je problematická, v jednom zařízení se nedaří vůbec a v druhém pouze v malém počtu.

Lze se domnívat, že veřejnost nemá zájem o děti, které jsou umístěny v dětských domovech. Zdá se spíše, že poptávka je spíše po malých dětech, které jsou umístěny v kojeneckých ústavech.

Dá se také říci, že děti, které přichází do dětských domovů z kojeneckých ústavů, jsou právě ty, jež se nepodařilo zařadit do pěstounské péče.

Tabulka č. 17: Realizovaná pěstounská péče v dětských domovech v celé České republice (Ústav pro informace ve vzdělávání 2011)

Období	Počet odchodů do pěstounské péče
1.9.2005 – 31.8.2006	95
1.9.2006 – 31.8.2007	111
1.9.2007 – 31.8.2008	119
1.9.2008 – 31.8.2009	152
1.9.2009 – 31.8.2010	111

Vyhodnocení dat ze spisové dokumentace pro nás mělo významný vliv, neboť údaje korespondovaly s údaji, které uváděly děti v dotazníku. Především jsme si vytvořili ucelený přehled o počtu dětí dle pohlaví, věku a typu vzdělávání. Získali jsme tak identifikační znaky souboru, se kterým jsme v dotazníkovém šetření pracovali. Spisovou složkou nás provázela sociální pracovnice příslušného dětského domova, za souhlasu ředitele. Sociální pracovnice ze spisové dokumentace a své praxe byly schopny zhruba přiblížit počet dětí, které navštěvují rodiče během prázdnin nebo formou víkendů, dále pak určit, kolik dětí domů nejedí vůbec a s rodinou se nestýká.

Údaje ve spisové dokumentaci jsou důvěrné, proto jsme se snažili o co nejdiskrétnější šetření. Především jsme si tak zpětně ověřovali odpovědi dětí v dotazníku. Usuzovali jsme tak na jejich pravdomluvnost při vyplňování odpovědí.

3.4.3 Vyhodnocení předpokladů

Na počátku průzkumového šetření jsme si stanovili tyto předpoklady:

1. Lze předpokládat, že více jak 25 % dětí z dětských domovů není v kontaktu se svou rodinou.

Tento předpoklad jsme si ověřili dotazníkem, viz příloha, otázka č. 6, která se zabývala kontaktem dětí s rodinou. Dle tabulky č. 9 a grafu č. 6, vyplývá, že až 30 % dětí ze sledovaného souboru respondentů jezdí k rodičům na dovolenky nebo víkendy.

Předpoklad č. 1 verifikujeme.

2. Lze předpokládat, že více jak 50 % dětí z dětských domovů si myslí, že pěstounská péče je prospěšná

Náš druhý předpoklad jsme zaměřili na pěstounskou péči. Jako pozitivní a prospěšnou věc hodnotí pěstounskou péči více než polovina dotazovaných (52 %). Zbýlých 30 % dětí má na pěstounskou péči negativní názor, další 2 % respondentů hodnotí pěstounskou péči neutrálně a 16 % dotazovaných neví, jak tuto otázku zhodnotit. Viz tabulka č. 10 a graf č. 7.

Předpoklad č. 2 verifikujeme.

3. Lze předpokládat, že více jak 50 % dětí by chtělo být zařazeno do pěstounské péče.

Než jsme stanovili tento předpoklad, museli jsme si znovu uvědomit, co pro každého z nás představuje rodina, domov. Uvědomili jsme si, že děti z našeho průzkumového šetření pocházejí většinou z dysfunkčních rodin. Proto Sobotková (2003, s. 35) zdůrazňuje:

„V současné době se na dysfunkční rodinu pohlíží obecněji – jde o rodinu, v níž jeden nebo více členů produkuje maladaptivní, nezdravé chování. Dysfunkční rodiny vykazují některé z těchto charakteristik: popírání či neřešení problémů, chybějící intimita, vzájemné obviňování, rigidní role, potlačování osobní identity na úkor rodinné identity, individuální potřeby členů rodiny obětované dysfunkčnímu rodinnému systému, nejasná komunikace, chybění jasných hranic mezi členy rodiny, nejasná pravidla a kompetence.“

Domníváme se, že některé děti z dětského domova si mohou do života nést ze své původní rodiny různé negativní zkušenosti a bohužel i traumatické zážitky. Malé děti, díky svému nízkému věku, mohou negativní prožitky zapomenout, vytěsnit. Starším dětem se toto již nedaří, proto jsou opatrnější v rozhodování o své nové rodině, novém domově. Tato zkušenost by mohla ovlivnit rozhodování dítěte v otázce, zda vstoupit do pěstounské péče. Přesto si uvědomujeme, že domov je nejen pro děti, ale i pro nás dospělé, důležitým faktorem.

Významní vývojoví psychologové Matějček a Dytrich (2002, s. 98-99) představují pojem domov takto:

„Vývojová psychologie nás učí, že představa domova se u dětí objevuje za normálních okolností přibližně kolem dvou let. To už dítě dávno vyrostlo z představy, že je s matkou jedna osoba. Nyní přijímá tzv. rodinnou identitu, tj. vědomí, že do určitého lidského společenství patří, že v něm má své místo, že je těmito „svými lidmi“ přijímáno a že má pro každého z nich nějaký význam a nějakou hodnotu. Stává se definitivně tvorem společenským a má svůj společenský status.“

Dále jsme naši pozornost zaměřili na zajímavou publikaci, která vznikla v rámci řešení projektu „Prevence syndromu CAN prostřednictvím komplexní práce s rodinou“. Tento projekt byl podpořen Evropským sociálním fondem. Publikace vzešla z dílny autorského kolektivu významných psychologů, právníků a lékařů (Bubleová, Bechyňová, Gjuričová, Krejčířová a další). Ze závěrečné kapitoly jmenované publikace z roku 2007 citujeme:

„Děti, které jsou do pěstounské péče nejčastěji umísťovány, jsou především děti sociálně osiřelé, které potřebují nejen trvalou individuální péči, ale i dlouhodobou výchovu v náhradní rodině. Jedná se především o děti s různými zdravotními či psychomotorickými obtížemi, děti starší, sourozenecké skupiny nebo děti jiného etnika. Přijmout dítě starší nebo s postižením či dítě jiné národnosti je úkol velice náročný. Vyžaduje od budoucích pěstounů především laskavost, trpělivost a odhodlanost čelit případným obtížím jak ze strany dítěte, tak ze strany jeho původní rodiny, ale také ze strany širšího okolí“ (Bechyňová, Bubleová, 2007, s. 213).

Plně si uvědomujeme, že pěstounská péče z pohledu dětí, zvláště těch starších, ale i z pohledu zájemců o pěstounské péči ze strany veřejnosti, s sebou přináší mnoho

předem nezodpovězených otázek. Děti se obávají, jak se k nim nová rodina zachová, zda ony samy splní jejich očekávání, zda je někdo bude mít rád.

Tabulka č. 3 a graf č. 2 znázorňuje věkovou strukturu padesáti členné skupiny dětí, která se podrobila naší dotazníkové metodě, zaměřené na problematiku pěstounské péče. Průměrný věk dětských respondentů je 14,25. Ve velké většině na naše otázky odpovídaly starší děti, které opatrně zvažovaly svoje odpovědi. I tak jsme predikovali, že pěstounskou péči zvolí alespoň 50 % dětských respondentů.

Třetí předpoklad jsme zaměřili na tendence dětí vstoupit do pěstounské péče. Předpoklad jsme postavili obecně na názoru, že každé dítě by chtělo vyrůstat v rodinném prostředí. Předpokládali jsme, že většina dětí dá přednost náhradní rodině, než státní instituci, jako je dětský domov. Při stanovení předpokladu jsme vycházeli z Národního akčního plánu (dále jen NAP) Ministerstva práce a sociálních věcí, který definuje: *„Nejlepší zájem dítěte je takový stav, kdy je zachována životní úroveň a podmínky, nezbytné pro jeho zdravý tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální rozvoj a je chráněno právo dítěte na plný a harmonický rozvoj jeho osobnosti a schopností; plnohodnotné dětství a osobní potenciál dítěte je plně vyvinut v rámci rodiny; cizí péče a podpora je dítěti poskytována jen v nezbytně nutné míře“* (NAP, s. 5).

Z této citace vyplývá, že všechny děti by měly mít domov a mimo domov by mělo vyrůstat jen nezbytně nutné množství dětí. Pak bychom mohli předpokládat, že většina dětí by chtěla být zařazena do pěstounské péče s cílem získat domov, novou rodinu.

Bylo však ale nutné zvážit specifika života dětí v dětských domovech, a proto Bubleová (2002, s.29) připomíná: *Dnes je ale známo, že ne pro všechny děti jsou formy neústavní náhradní péče tím nejvhodnějším řešením, ani že ne každé dítě dává přednost náhradní rodině před skupinovou péčí. Týká se to například dospívajících, kteří si umístění do pěstounské rodiny nepřejí; členů sourozeneckých skupin; vysoce citově narušených či špatně zvladatelných jedinců nebo těch, kteří zažili zneužívání ve své či v pěstounské rodině. A tak pro některé se jen kombinací různých možností náhradní péče může docílit vývoje dítěte ve vyváženou osobnost s minimálním psychickým, citovým a sociálním poškozením.*

Východiskem pro stanovení předpokladu byly pro nás i tyto poznatky uznávané odbornice na pěstounskou péči. Na základě studia výše zmíněných odborných publikací, jsme stanovili pravděpodobnější předpoklad a to, že více jak 50 % dětí by chtělo být zařazeno do pěstounské péče.

Naše průzkumové šetření však ukázalo, že pouze pouze 11 dětí, tj. 22 % dotazovaných, by odešlo do pěstounské péče. Jedno dítě neví, neumí se rozhodnout. Velká většina dotazovaných, a to 76 %, by do pěstounské péče nešla (viz. tabulka č. 12 a graf č. 9). Starší děti pěstounskou péči doporučují spíše těm nejmenším dětem. Varují je, když píší, že je třeba vstoupit do pěstounské rodiny ještě před tím, než si zvyknou na prostředí dětského domova, než si najdou pevné vztahy s kamarády a vychovateli.

Předpoklad č. 3 falzifikujeme.

4. Závěr

Hlavním cílem naší bakalářské práce bylo zjistit, jak se daří dětským domovům realizovat pěstounskou péči. Dalším cílem bylo zjistit činitele, které v ústavních zařízeních ovlivňují neúspěšnost realizace pěstounské péče. Naším průzkumným šetřením se podařilo zjistit následující poznatky a informace: Až 22 % dotazovaných respondentů pobývá v dětském domově osm a více let. Celkem 74 % dětí má v dětském domově alespoň jednoho sourozence. Zhruba 66 % dětí udržuje kontakt se svou původní rodinou. Jako pozitivní a prospěšnou věc hodnotí pěstounskou péči více než polovina dotazovaných, přesto velká většina dotazovaných, a to až 76 %, by do pěstounské péče nešla. Celkem 96 % dětí odpovědělo, že je v dětském domově spokojeno a v zařízení plně adaptováno. Vzhledem k tomu, že byl náš průzkum realizován pouze ve dvou dětských domovech, nelze získané poznatky zobecňovat do praxe. Přesto se domníváme, že se nám podařilo získat zajímavé informace. Například z průzkumného šetření vyplývá, že dětské domovy mají zákonnou povinnost navrhnout děti do pěstounské péče nebo do osvojení, potýkají se však v této oblasti s mnohými problémy. V případě, že dítě z dětského domova zažilo několik neúspěšných pokusů o pěstounskou péči, nechce další zklamání zažít. Nechce zkoušet další pěstounskou péči v nové rodině. Pokud se v dětském domově ocitají sourozenci, je těžké je rozdělit.

Poznatky, které jsme zjistili z dotazníkového šetření, ukazují na nutnost řešení problematiky náhradní rodinné péče v ústavních zařízeních. Navrhujeme proto tato opatření:

Podporovat hostitelskou péči, která je krátkodobá a nezávazná jak pro děti, tak pro hostitele. Dítě i hostitelská rodina si mohou péči vyzkoušet, dětský domov stále poskytuje útočiště a oporu dítěti. Velmi často se stává, že tento nenásilný vztah se stává velmi kvalitním a přetváří se později v pěstounskou péči.

Dále doporučujeme umožnit vstup pěstounům do dětských domovů. Pěstounskou péči sice koordinuje příslušný krajský úřad, avšak až na pokyn tohoto úřadu, může pěstoun navštívit dítě přímo v dětském domově. Pěstouni v žádném případě nesmí bez povolení vstoupit do dětského domova, a dítě si vybrat. Přitom vlastní doklad o tom, že jsou pěstouny.

Doporučujeme zvýšit odměnu pěstouna - měla by být odpovídající náročnosti jeho práce

Navrhujeme širokou mediální kampaň na podporu pěstounské péče a pěstounské péče na dobu přechodnou

Doporučujeme předpěstounskou i předadopční dobu prodloužit alespoň o dva měsíce u starších dětí. Neboť starší děti si hůře přivykají na nové prostředí, mají již pevné vztahy s vrstevníky v dětském domově a těžko se od nich odpoutávají.

Navrhujeme vytvářet v dětských domovech servis poradenských služeb pro pěstouny, neboť v dětských domovech pracují kvalifikovaní, erudovaní vychovatelé, kteří jsou schopni pomoci pěstounům v problémových výchovných situacích.

I když se zdá, že sourozenecká vazba není tak pevná, pravda je často jiná. Dalším problémem realizace náhradní rodinné péče je touha starších dětí po samostatnosti a seberealizaci. Nová náhradní rodina již pro ně není to nejdůležitější. Přátelství dětí a dlouhodobý vztah k vychovateli saturuje u starších dětí potřebu mít rodinu, mít někoho blízkého. Zdá se tedy, dle našeho šetření v dětských domovech, jakoby všichni věděli, že pěstounská péče je něco vhodného, užitečného pro děti, avšak ne pro starší děti, které si již v dětském domově zvykly. Děti samy ve svých odpovědích doporučují pěstounskou péči malým dětem, než si zvyknou a přilnou k prostředí dětského domova. Dalším důvodem, proč děti ve starším věku již netouží po nové náhradní rodině, je možná finanční nejistota v této rodině. V dětských domovech je dostatek finančních prostředků na aktivity dětí, na jejich seberealizaci a další vzdělávání. Možnosti dětského domova jako instituce jsou zpravidla lepší, než má pěstounská rodina. Neméně důležitým důvodem je také uzavírání přátelství mezi vrstevníky v dětském domově, kdy si obzvláště starší děti uvědomují, že by tyto dlouhodobé kamarádské vztahy ztratily.

Naše šetření ve dvou dětských domovech tyto poznatky potvrzuje. Ukazuje spíše na obavy dětí pěstounskou péči zkusit. Většina dětí je ve věku povinné školní docházky, tedy ve věku, kdy má s dětským domovem velmi pevnou vazbu. Děti, které navštěvují mateřskou školkou a které si ještě nemusely pevný vztah k dětskému domovu vytvořit, je v těchto zařízeních méně. Na závěr bychom se pokusili shrnout činitele, které ovlivňují realizaci pěstounské péče v dětských domovech.

Jedná se například o **věk dětí**, který velmi silně ovlivňuje rozhodnutí odejít do pěstounské péče. Dále je to **sourozenecká vazba**, tedy možné oddělení sourozenců v případech, kdy pěstouni chtějí pouze jedno dítě. **Sociální klima**, neboť pozitivní sociální klima v dětském domově ovlivňuje rozhodnutí dětí odejít do pěstounské péče. **Pozice dítěte** ve skupině dětí v dětském domově, neboť ta ovlivňuje motivaci odejít z dětského domova. Dalším činitelem může být i **citová vazba** – na kamarády, vychovatele či další zaměstnance dětského domova. **Adaptace dítěte na prostředí dětského domova** - skutečnost, že si dítě v prostředí domova zvyklo, plně se adaptovalo, dětský domov je mu skutečným domovem. **Vazba na původní rodinu dítěte** – děti stále navštěvují svou biologickou rodinu, udržují pravidelné kontakty s příbuznými, tudíž k nim chovají pevné citové vazby, ale i **nedostatek pěstounů**, kteří jsou ochotni převzít dítě s postižením nebo romské dítě.

Výsledky našeho šetření metodou studia archivní dokumentace dokazují, že i když oba dětské domovy navrhují děti do pěstounské péče, přesto pěstounská péče realizována v dětských domovech v praxi příliš není. Viz. tabulky č. 24 a č. 15.

V současné době ukládá MPSV ČR, společně s Výborem pro lidská práva OSN a také Veřejného ochránce práv ČR všem orgánům sociálně-právní ochrany dětí v naší republice, aby vyzvali dětské domovy v ČR, aby nahlásili všechny děti, které jsou v péči dětských domovů do pěstounské péče, neboť mají právo vyrůstat v náhradní rodině.

Průběžně je realizován Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>

Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti (dále Národní akční plán, NAP) definuje klíčové aktivity nutné pro zvýšení kvality práce ohroženými dětmi a rodinami. NAP jako celek je koncipován mezíresortně, tedy navrhovaná opatření se týkají všech složek systému práce s ohroženými dětmi a rodinami bez ohledu na resort, který je za danou oblast zodpovědný.

Cíle transformace systému práce s ohroženými dětmi a rodinami jsou následující: zvýšení kvality práce a dostupnosti služeb pro ohrožené děti a rodiny (ukotvením společných standardů kvality péče o ohrožené děti, nastavení systému celoživotního vzdělávání pro pracovníky v systému péče o ohrožené děti, síťováním a optimalizací

služeb pro ohrožené děti a rodiny, přenesením důrazu na primární prevenci, která zabrání zbytečnému, byť krátkodobému, umístování dětí do ústavní péče, optimalizací řízení, kontroly a financování péče o ohrožené děti);

5. Doporučení do praxe

V kontextu zjištěných údajů ohledně realizace pěstounské péče v dětských domovech se domníváme, že by v oblasti náhradní rodinné péče byla vhodná především hlubší analýza příčin, pro které jsou děti nuceny v dětských domovech dlouhodobě pobývat. Existuje mnoho otázek, které vyvstaly na téma náhradní rodinné péče. Některá doporučení do praxe jsme se pokusili shrnout do určitých oblastí.

Sociální oblast:

Vhodné je zavedení nových sociálních služeb, které budou moci pěstounské rodiny dlouhodobě využívat. Potřebné se jeví přiblížit náhradním rodičům základy sociálně právní ochrany dětí. Vést náhradní rodiče k ochotě spolupracovat a hledat odbornou pomoc.

Oblast vzdělávání:

Permanentní vzdělávání pěstounů, které zvýší jejich připravenost na roli náhradního rodiče je výbornou základnou pro pěstouny. Doporučujeme například zážitkové výcvikové kurzy, které by organizovaly jednotlivé Krajské úřady v České republice.

Oblast veřejnoprávní:

Ke zvýšení zájmu o pěstounskou péči ze strany potenciálních pěstounů doporučujeme větší informovanost veřejnosti o této problematice, a to jak prostřednictvím médií, tak veřejně přístupných seminářů a diskusí. Nutné je odstranění zbytečné byrokracie, která brání rychlejšímu umístění dětí do pěstounské péče. V současné době je postupně realizována transformace systému péče o ohrožené děti. Novelizace zákona o sociálně-právní ochraně dětí byla schválena vládou dne 15. prosince 2011. Nyní prochází tento zákon dalším schvalovacím procesem. Zde je mimo jiné nově rozpracována koncepce pěstounské péče. Systém pěstounské péče, který funguje v České republice, poskytuje zázemí jen nepatrnému počtu dětí bez

rodin a je systémem legislativně, organizačně i administrativně značně odlišným od profesionálního pěstounství, které je ve světě preferováno. Veřejnost v České republice je tak postupně připravována na nový pojem v pěstounské péči a tím je pěstounská péče na dobu přechodnou. Pěstounská péče na přechodnou dobu je relativně novým institutem náhradní rodinné péče, jenž byl do zákona o rodině začleněn v souvislosti s novelizací Zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Doporučujeme zvýšit právní povědomí našich spoluobčanů o tomto novém institutu pěstounské péče.

Oblast ekonomická:

Doporučujeme každý rok valorizovat příspěvek náhradním rodičům na péči o děti, které jsou v jejich péči. Současně doporučujeme monitorovat ekonomickou úroveň v rodinách, které se o děti formou pěstounské péče starají, například zda ekonomická situace v rodině je dostačující vzhledem k potřebám dětí.

Oblast poradenská:

Podpora efektivnějšího poradenství pro pěstounské rodiny je v současné době velmi potřebná, pomáhá řešit každodenní problémy, které se mohou vyskytovat v životě pěstounské rodiny. Navrhujeme, aby i v dětských domovech byla zřízena poradenská centra pro náhradní rodiče. Pedagogičtí pracovníci dětských domovů jsou dnes již erudovaní vzdělaní pracovníci s řadou zkušeností v oblasti výchovy a vzdělávání dětí, a tak mohou být pro pěstouny cennými rádci.

Oblast speciálně pedagogická

Situace dětí, které se ocitly v náhlé krizové situaci a nemohou z různých důvodů žít ve své biologické rodině, je nutné řešit specificky a přitom respektovat individualitu dítěte. Je důležité pro takové děti využívat širokou škálu řešení a odborné pomoci pracovníků v pedagogicko-psychologických poradnách, speciálně pedagogických centrech nebo střediscích výchovné péče.

Oblast psychologická

Důležitou roli může v dané problematice sehrávat i klasická pěstounská péče nebo adopce.

V první řadě je třeba hledat nové možnosti v biologické rodině. V některých biologických rodinách by bylo třeba využívat sociálně terapeutickou práci s rodinou ohroženého dítěte. V některých případech lze spolupracovat s klinickými psychology či psychiatry.

Použité zdroje

- BUBLEOVÁ, V., et al., 2002. *Mezinárodní srovnání přístupů a forem realizace pěstounské péče se zřetelem k využití profesionálních pěstounů při řešení situace ohroženého dítěte a reintegrace rodiny* [online]. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. [vid. 20.02.2012]. Dostupné z: http://okna-nrp.cz/wp-content/uploads/Bubleova_Kovarik_Mezinar_srov_pestoun_pece.pdf.
- BUBLEOVÁ, V., BECHYŇOVÁ, V., aj., 2007. *Prevence syndromu CAN prostřednictvím komplexní práce s rodinou*. 1. vyd. Praha: Ireas. ISBN 978-80-86684-47-5.
- BUBLEOVÁ, V., et al., 2011. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka* [online]. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. [vid. 15. 06. 2011]. ISBN 978-80-87455-03-6. Dostupné z: <http://www.nahradnirodina.cz/files/File/ZI-pestouni-a-porucnic-18-8-2011.pdf>
- FERJENČÍK, J., 2000. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-367-6.
- HENDL, J., 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2.
- HOLUB, M., NOVÁ, H., HYKLOVÁ, J., 2005. *Zákon o rodině: komentář a předpisy související*. 7. aktual. a rozš. vyd. Praha: Linde. ISBN 80-7201-517-6.
- KOLUCHOVÁ, J., 1992. *Psychický vývoj dětí v pěstounské péči*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. ISBN 80-85529-01-7.
- KOLUCHOVÁ, J., aj., 2002. *Osvojení a pěstounská péče*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-637-3.
- KREJČÍŘOVÁ, D., VÁGNEROVÁ, M., SVOBODA, M., 2009. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-566-0.
- KULÍSEK, P., 2000. Problémy teorie raného přilnutí (attachment). *Československá psychologie*, roč. 44, č. 5, s. 404-423. ISSN 0009-062X.
- LANGMEIER, J., aj., 1989. *Dětská psychoterapie*. 1. vyd. Praha: Avicenum.
- MATĚJČEK, Z., 1992. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1. vyd. Praha: SPN. ISBN 80-04-25236-2.
- MATĚJČEK, Z., aj., 1999. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-304-8.

- MATEJČEK, Z., DYTRYCH, Z., 2002. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 80-247-0332-7.
- MATOUŠEK, O., 2003. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-548-2.
- McLEOD, S., 2007. *Bowlby Attachment Theory* [online]. [vid. 10.03.2012]. Dostupné z: <http://www.simplypsychology.org/bowlby.html>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2009. *Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011* [online]. [vid. 25.02.2012]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2010. *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí* [online]. [vid. 15.06.2011]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/3869>.
- MINISTERSTVO VNITRA, 2007. *Hodnocení systému péče o ohrožené děti* [online]. [vid. 18.02.2012]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/prevence/mladez1016/hodnoceni systemu3.pdf>.
- PEŠATOVÁ, I., 2007. *Sociálně patologické jevy u dětí školního věku*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci. ISBN 978-80-7372-291-3.
- PRÁVNICKÁ FAKULTA KARLOVY UNIVERZITY, 2008. *Náhradní výchova dětí- možnosti a meze: kolokvium I*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze. ISBN 978-80-87146-05-7.
- SOBOTKOVÁ, I., 2007. *Psychologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-250-8.
- ŠKOVIERA, A., 2007. *Dilemata náhradní výchovy: teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-318-5.
- ŠVINGALOVÁ, D., 2002. *Kapitoly z psychologie. II. Díl, Psychologie osobnosti*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci. ISBN 80-7083-614-8.
- Ústav pro informace ve vzdělávání: *Statistická ročenka školství* [online]. [vid. 25. 11. 2011]. Dostupné z: <http://www.uiv.cz/clanek/512/1857>
- VÁGNEROVÁ, M., 2000. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-496-6.
- VÁGNEROVÁ, M., 2004. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-802-3.

VOCILKA, M., 1999. *Dětské domovy v České republice*. 1. vyd. Praha: Aula. ISBN 80-902667-6-2.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině. In: ASPI.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: ASPI.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. In: ASPI.

Příloha

Dotazník pro klienty dětských domovů

Tento dotazník je anonymní, to znamená, že se nikdo nedozví, jak jsi odpověděl (a). Výsledky odpovědí budou zpracovány v bakalářské práci pro Technickou univerzitu v Liberci.

1. Napiš svůj věk včetně měsíců (např. 15 let a 8 měsíců nebo 15,8):
.....
2. Pohlaví (zakroužkovat): chlapec x dívka
3. Jak dlouho jsi v dětském domově?
4. Máš v dětském domově své sourozence? Pokud ano, napiš prosím počet sourozenců.....
5. Do jaké školy chodíš?.....
6. Jsi v kontaktu se svou rodinou?: ano x ne
Pokud ano, napiš, jak často svou rodinu navštěvuješ
7. Jaký máš názor na pěstounskou péči?
.....
8. Domníváš se, že je pěstounská péče prospěšná?
9. Chtěl (a) bys do pěstounské péče?.....
Pokud ano, odešel(a) bys sám(a), nebo pouze se sourozencem?
10. Líbí se ti ve vašem domově? Jsi zde spokojený(á)
.....

Děkuji za odpovědi

Michaela Mašatová